

III. fejezet

Eredményes vállalati válságkezelés célzott állami ösztönzés mellett

Bevezetés

A 2020-as év elején hazánkat is elérő Covid-19-világjárvány újabb kihívások elé állította az egész világot, így Magyarországot is. Számos hazai és nemzetközi tanulmány foglalkozik a járvány gazdasági és társadalmi hatásaival, és sok esetben összevetik azokat a 2007–2008-as gazdasági válság sajátosságaival. Fontos leszögezni azonban, hogy a két válság teljesen eltérő okokból következett be, más hatásmechanizmusok indultak el, ami természetesen determinálja a beavatkozások közötti különbségeket is. Megjegyezzük, hogy a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) már a 2020. március 10-én megrendezett Gazdasági Évnyitón¹ rendezvényén felhívta a figyelmet erre, mindezt tette azért, hogy a vállalkozások elkezdhessenek felkészülni az akkor még szinte teljesen ismeretlen gazdasági – és társadalmi – hatásokra és következményekre. A két válság közti különbségek azóta már valamennyi szereplő előtt jól ismertek, kijelenthetjük tehát, hogy az élet igazolta az MKIK álláspontját.

A 2007–2008-ban bekövetkezett globális pénzügyi válság felszínre hozta a rendszer-szintű kockázatok kezeléséből fakadó problémákat, mikro- és makrogazdasági szinten egyaránt. Ezen globális válság erőteljesen kihatott a háztartásokra, a vállalatokra, a bankrendszerre, valamint a nemzetállamok működésére is, és új helyzetet teremtett, véget vetve a nagy mérséklődés – *Great Moderation*² – egyfajta kegyelmi állapotának.³ Az amerikai ingatlanpiac túlzott beruházásai, a pénzügyi innovációk alulszabályozottsága, az árnyék-bankrendszeri tevékenységek terjedése, valamint a fejlett országok bőkezű, expanzív fiskális politikájának következtében 2008-ban súlyos bankválság bontakozott ki,⁴ amely

¹ A közel két évtizedes múltra visszatekintő Gazdasági Évnyitón Parragh László, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnökének meghívására részt vett Orbán Viktor miniszterelnök, Matolcsy György MNB-elnök és Varga Mihály pénzügyminiszter, ahol kifejtették álláspontjukat a magyar gazdaságot érintő kérdésekben.

² James Stock – Mark Watson: Has the business cycle changed and why? *NBER Macroeconomics Annual*, 17. (2002). 159–218.; Ben S. Bernanke: *The Great Moderation*. Remarks by Governor Ben S. Bernanke. At the Meetings of the Eastern Economic Association. Washington, D. C., 2004.

³ Muraközy László: Összefonódó költségvetési kihívások a 21. század Európájában. *Közgazdasági Szemle*, 58. (2011), 7–8. 606.

⁴ Carmen M. Reinhart – Kenneth S. Rogoff: Growth in Time of Debt. *American Economic Review: Papers & Proceedings*, 100. (2010), 2. 573–578.; Carmen M. Reinhart – Kenneth S. Rogoff: *This time is different: Eight centuries of financial folly*. Princeton, Princeton University Press, 2011. 512–237.

rövid időn belül szétterjedt, nem kímélve a reálgazdasági folyamatokat sem.⁵ Az akkori válság következményei közé a vásárlóerő radikális csökkenését (a fogyasztás és a beruházás területein egyaránt), az eladósodottság fokozódását, a fizetéseképtelenséget, valamint a nagyfokú munkanélküliséget sorolhatjuk. A kialakult helyzetben egyértelműen gazdasági élénkítésre, az eladósodottság csökkentésére, illetve makro- és mikroszinten egyaránt a gazdaság átstrukturálására volt szükség. A válságból való kilábalás lassú folyamat volt, amely során mind a fiskális, mind a monetáris politika erőteljes beavatkozása nélkülözhetetlen volt a fizetőképesség helyreállítása, a kívánatos beruházási szint elérése érdekében – mindezt azonban nem lehetett rövid távon elérni. Érdemes megjegyezni azt is, hogy a 2008-ban beköszöntő és rövid időn belül Magyarországra is begyűrűző világgazdasági válság nagyon gyenge állapotában érte el hazánkat, azonban a magyar kormányzat 2010-től megfelelő eszközökkel avatkozott be a válság kezelésébe.

A pénzügyi-gazdasági válság újra előtérbe állította a közpénzügyek színvonalasabb szabályozásának és hatékonyabb ellenőrzésének a szükségességét, amely a jól irányított állam kiépítésének folyamatában nélkülözhetetlen pillérre vált. Mindamelllett az elmúlt időszak fontos tanulsága az is, hogy a bizalom garanciáját éppen az ellenőrzés jelenti, tehát a jól irányított állam garantőre maga az ellenőrzés, amely a közbizalom erősödésének az alapját képezi.⁶

A koronavírus-járvány miatt kialakult helyzet a gazdasági és a humán szféra vonatkozásában sem hasonlítható a 2007–2008-as krízis jellegéhez, valamint annak időintervallumához sem. Az eddigi adatokat ismerve azt lehet megállapítani, hogy rövidebb távon mélyebb a válság, azonban a kilábalás egyes területeken gyorsabb lehet – eltérő gazdasági ágazatok és földrajzi adottságok függvényében. Az elmúlt öt hónap tapasztalatai alapján a következő megállapítások, úgymond „viselkedési sajátosságok” fogalmazhatók meg.

- A Covid-19-járvány nem kizárólag a gazdaságot sújtotta, hanem erősen érintette az egész ökoszisztémát. Egyértelművé tette, hogy a további modernizáció és gazdasági, társadalmi megújulás, valamint stabilizáció nem képzelhető el a közjavak kiemelt kezelése nélkül (egészségügy, oktatás, közszolgálat, szociális ellátó rendszer stb.). Mindezek alapján pedig egyértelmű az is, hogy rövid távon a humán tényező élvez elsőbbséget, azt követheti csak a gazdaság stabilizálása.
- A kínálati és keresleti oldali „nyomás” egyszerre jelentkezett a gazdaságban.
- Az alapvető és legjelentősebb probléma a kínálati oldalon mutatkozott (a termelés és az értékesítés korlátozása és/vagy befagyasztása, a globális ellátási láncok és értékláncok megszakadása, a munkanélküliség fokozódása). A kínálati oldalt

⁵ Tóth Róbert: *A vállalati pénzügyi stratégia kapcsolata a szervezeti pénzügyi kultúra tényezőivel*. Doktori (PhD) értekezés. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2020. 3.

⁶ Domokos László az ellenőrzést mint a fenntartható jó kormányzás eszközét tárgyalja a közpénz védelme szempontjából. Rámutat, hogy ellenőrzés nélkül elképzelhetetlen a jó színvonalú vezetés, de a gazdálkodás is, így a jól irányított állam magyar modellje kiemelt szerepet szán az ellenőrzésre. Lásd: Domokos László: *Ellenőrzés – a fenntartható jó kormányzás eszköze*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 200.

ért sokkok determinálják, hogy elsősorban fiskális támogatásra van szükség, természetesen a monetáris politika együttműködésével.

- A teljes aggregált kereslet rendkívül rövid idő – néhány hét – leforgása alatt jelentősen zsugorodott, ami a 2008-as válság idején lényegesen hosszabb idő alatt következett be.
- A jelenlegi válságban – és annak kezelésében – a gazdaságiak mellett a humán tényezők, illetve a közjavak (egészségügy, oktatás) is központi szerepet képviselnek.
- Számos iparágban azonnali és jelentős visszaesések igazolhatók, például a kiskereskedelem egyes ágazataiban, a bútoriparban, a munkaerő-közvetítőknél, az autógyártásban. Olyan ágazatok teljesítményében történt „befagyás”, amelyek egyébként gazdaságilag stabilak lennének, és nagyban hozzájárulnak a hazai GDP-hez (turizmus, szórakoztatóipar, autógyártás, közlekedés, légi közlekedés, utazás stb). Kiemelendő ugyanakkor, hogy előnyös helyzetbe kerülő ágazatok is vannak, úgymint a gyógyszer-kereskedelem, az internetszolgáltatók, az online kereskedelem, az élelmiszer-kiskereskedelem stb.
- A szolgáltatói szektort erőteljes sokk érte.
- Az egészségügyi veszélyek miatt kialakulhat bizalmi válság is, ami egészen más, mint a 2008-as időszakban volt. Ez a bizalmi válság korlátozhatja a fogyasztás kellő ütemű visszaállását (ami a bruttó hazai termék alakulására is jelentősen kihathat). Ha pánikba esik a lakosság, és az emberek arra számítanak, hogy a válság hosszan elhúzódik, elhalaszthatják a korábban tervezett nagyobb összegű vásárlásaikat, ami egy belső, negatív gazdasági spirál kialakulását eredményezheti. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a magyar háztartások pénzügyi vagyona, megtakarítása jelentősen bővült az elmúlt években. Ha az óvatossági motívumok beépülnek a lakosság várakozásaiba, akkor ezek a megtakarítások várhatóan tovább nőnek.
- A globális társadalmi, gazdasági jellegből következően a válság a társadalmi szereplők közös összefogásával oldható meg.
- A Covid-19-világjárvány okozta válság nem magyarázható az eddigiek alapján, itt nem elsősorban termelési válságról, hanem az ökoszisztéma válságáról van szó, amibe beletartozik a fenntarthatóság, a klímaválság, a környezetvédelem, a demográfiai válság, az erőforrások végeessége, a fogyasztói pazarlás, a túlzott profithajszka, a közjavak nem megfelelő kezelése stb. – éppen ezért a megoldása sem lehetséges mindössze monetáris vagy fiskális eszközökkel.
- Több vonatkozásban felvetődnek a korábbi gazdasági, társadalmi modellek és viselkedés negatív hatásai, a megoldatlan strukturális problémák (környezetvédelem, klímaváltozás, tudatos fogyasztói magatartás, energiahatékonyság, az egészségügy, az oktatás kiemelt kezelése, a digitális transzformáció szükségessége).
- A koronavírus egész Európában áttörte az eddig rendkívül szigorúan megkövetelt költségvetési korlátot, azaz az államháztartási szigor egyik pillanatról a másikra eltűnt. Mára egyértelműen rádöbbenek a kormányok arra, hogy nemcsak az általános kereslet zsugorodott jelentősen, hanem az állam adóbevételei is mérséklődnek. A vírus európai megjelenését követő fél év elteltével már látható, hogy a költségvetési hiány

és az adósságsszint jelentősen nőni fog. Mindez egy egyértelmű gazdaságpolitikai fordulatot jelent az európai államokban. A „nemzetközi fősodor” válságkezelésében alapvetően két kulcsfontosságú elem szerepel: egyrészt az állami kiadások növelése, másrészt az alacsony kamatkörnyezet tartós biztosítása (ezáltal a „hitelezés fűtése”). Mindezek tükrében pedig kiemelt terület lesz annak vizsgálata, hogy ez a fajta több-letpénzáramlás mennyiben fogja szolgálni a gazdasági szerkezet diverzifikációját és modernizációját, valamint a gazdasági versenyképesség javítását. Meglátásunk szerint ez olyan lehetőség, amely kellő tudatosságot követel meg a felhasználói, így a vállalati oldaltól.

Kulcskérdés a hitelezés tekintetében, hogy a vállalkozások a forrásokat a korábbi hitelek kiváltására vagy éppen termelékenység, hatékonyság, tudásszint, versenyképesség növelésére fordítják. E tekintetben a vállalkozásfejlesztést támogató hitelkonstrukciók és az azok kommunikációja során megnyilvánuló iránymutatás kiemelkedő jelentőségű.

- Az egyes országok a koronavírus-válságot eltérő – szintű, intenzitású és időzítésű – gazdaságpolitikai intézkedésekkel kezelték, amelyek nagymértékben meghatározzák a válság leküzdését, valamint a gazdaságok újraindítását. Mindez pedig jelentősen befolyásolja az egyes országok jövőbeni teljesítményét, versenyképességét, ami végső soron az országok közötti átrendeződésekhez vezethet (elsősorban gazdasági értelemben).
- A koronavírus-járványnak egyértelműen lesznek geopolitikai hatásai is. Vélhetően hosszú távon Kína geopolitikai helyzete erősödni fog, tekintve a gyors járványkezelést, valamint nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a világ második legnagyobb gazdasága más országokon folyamatosan képes segíteni – például védőfelszerelések szállítása esetén –, ami erősíti a Kína iránti bizalmat. A politikai és gazdasági átrendeződés további nyertese Európa lehet, tekintve, hogy hosszabb távon felértékelődik a biztonságos termelés jelentősége, így nem biztos, hogy egy-egy multinacionális cégnek a világ minden pontján lesz kisebb üzeme a jövőben – ami vélhetően a termelési láncok lerövidülését eredményezheti. Mindez egyúttal azt is jelentheti, hogy új lehetőségek nyílhatnak az európai és a hazai vállalkozások számára. Ebben az átrendeződő termelési struktúrában, amennyiben Magyarország jól pozicionálja magát, nyertesként kerülhet ki a válságból. A magas hozzáadott értékű és a jövőben felértékelődő iparágak például az egészségipar, az élelmiszer-gazdaság, az agrárinnovációk, és a generálisan a kutatás-fejlesztés. Mindazonáltal a potenciális befektetőknek biztosított jó infrastrukturális feltételek biztosítása is kulcsfontosságú (például a kellő számú, megfelelően képzett munkaerő; a kedvező és a mindenkori gazdasági feltételeknek megfelelő adózási környezet), ugyanakkor fontos szem előtt tartani, hogy ezekben a külföldi beruházásokban a belföldi beszállítói hálózatok jelenléte erősödjön.⁷ A fentiek alapján pedig a következőt feltételezzük: látható, hogy

⁷ Erre a gondolatra világít rá Parragh László is, aki felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzetgazdaság erősségét a hazai bázisú vállalatok teremtik meg. Lásd: Parragh László: A gazdaság és az állam együttmű-

az amerikai gazdaságban a koronavírus-járvány mély sokkot okoz, és amennyiben mindez hosszabb távon fennmarad, akkor Európa lefaraghat az USA-val szemben meglévő lemaradásából.

- Az állam nélkülözhetetlen szerepe, a keynesi feltételezésen nyugvó állami stabilizációs funkció⁸ alátámasztást nyert, valamint az állam és a vállalkozások hatékony, eredményes együttműködése is tényszerűvé vált. Az eddigi tapasztalatok igazolják az *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok* című tanulmánykötet (2019) átfogó vezérgondolatát, miszerint szolgáltató, hatékony és rugalmasan reagáló államra van szükség, amelyben bíznak a társadalom különböző szereplői. Fontos ugyanakkor az is, hogy az állami intézkedések ne próbálják meg újratерemteni a válság előtti viszonyokat, hanem sokkal inkább alkalmazkodjanak a jelenlegi változásokhoz.

A fentieket összegezve megállapíthatjuk, hogy a két válság eltér egymástól, és számos önálló sajátosságuk van. Két következtetés mégis ugyanúgy érvényes a 2007–2008-as, valamint a jelenlegi helyzetre:

- Egyrészt ezen időszakok meglehetősen jelentős kihívás elé állították (állítják) az egyes országok teljes gazdasági rendszerét, beleértve valamennyi gazdasági szereplő helyzetét.
- Másrészt mindkét válság rávilágított arra, hogy a gazdaság szereplőinek változtatniuk szükséges annak érdekében, hogy a jövőben elkerülhessünk egy hasonló jelentőségű gazdasági megpróbáltatást.

A koronavírus hazai megjelenését megelőző gazdasági fundamentumok

Míg 2010-ben a válság okozta nehézségekről – túlzott eladósodottság, ikerdeficit, magas munkanélküliség – szóltak a hírek, addig mára a gazdasági és társadalmi fejlődésről, az emelkedő reálbérekről, a stabil gazdaságpolitikáról, a versenyképesség javulásáról, a vállalatok termelékenységének növekedéséről hallhatunk. E gazdasági fundamentumok egyértelműen a prosperitást igazolják. Parragh László szerint a magyar gazdaság napjainkban a prosperitás időszakát éli, és az európai uniós tagországok közül hazánkban a leggyorsabb a növekedési ütem.⁹ Leszögezhetjük, hogy 2019-ben is kiválóan teljesített a magyar gazdaság, ami nemcsak a magyar lakosság és a hazai vállalkozások számára érzékelhető, hanem ez a kimagasló teljesítmény a nemzetközi szintén is megnyilvánul, és elismerik azt. Ennek a kedvező gazdasági helyzetnek az alapját a makrogazda-

kódése, mint a fenntartható fejlődés eszköze. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 178.

⁸ John Maynard Keynes: *General theory of employment, interest and money*. Cambridge, Harcourt, 1936.

⁹ Parragh László (2019) i. m.

sági-államháztartási egyensúly jelenti, amely mintegy húsz éve nem volt ilyen stabil és kiszámítható.¹⁰

Parragh 2015-ben megjegyezte: „a mostani makrogazdasági mutatókat figyelve, elemezve, azt mondhatjuk: a holnap nagyjából rendben van. Ha nem történik valami előre nem látható, akkor a közeljövő miatt nem kell aggódnunk.”¹¹ Az állítás teljes egészében igazolja a magyar gazdaság teljesítményét, ugyanakkor a fenti mondat rávilágít arra is, hogy a belső teljesítményen felül igenis szemmel kell tartani a globális világot, hiszen a nemzetközi események is hatással lehetnek ránk. Most, 2020-ban pontosan ez történt.

A koronavírus megjelenése újabb váratlan kihívás elé állította Magyarországot – és természetesen az egész világot is. A válság váratlanságát igazolja például, hogy Mohamed A. el-Erian, az Allianz vezető gazdasági tanácsadója közvetlenül a koronavírus terjedését megelőzően úgy fogalmazott, hogy mutatkozik remény arra, hogy a globális növekedés 2020-ban erősödni fog. Rá szeretnénk világítani, hogy a kialakult helyzet is erőteljesen igazolja, hogy nem szabad megfeledkezni arról, hogy az erős növekedési periódusok és a súlyos recessziók a gazdasági rendszer – visszatérő, periodikus – velejárói.¹²

A fentieket összegezve mégis kimondhatjuk, hogy a magyar gazdaságot viszonylag jó helyzetben érte el a járvány – amikor lecsapott hazánkra, erős egyensúlyi, makrogazdasági mutatók voltak jellemzők, relatíve magas növekedéssel. Már 2020 elején sokat lehetett hallani a Covid-19-járványról, ám annak tényleges hatásaira talán nem voltak felkészülve a nemzetgazdaságok, habár a legjelentősebb elemzőközpontok már ekkor is foglalkoztak a vírus terjedésével – ugyanakkor az előrejelzések egymásnak ellentmondók, sőt egyes esetekben pontatlanok voltak.

Kiemeljük, hogy az MKIK közgazdászai már 2020 januárjában az alábbi szakmai állásfoglalást közltek a rendszeresen megjelenő *Gazdasági Tájékoztató*ban:

„A kockázatokat tekintve megállapítható, hogy elsősorban a külső környezet jelenheti azok táptalaját, hiszen a belső gazdasági és társadalmi viszonyok kiszámíthatóak és stabilak. Talán az egyik legaktuálisabb és legjelentősebb kihívásnak a koronavírus és annak hatásai tekinthetők. A magyar turizmus szempontjából nem hagyható figyelmen kívül a koronavírus eszkalálódása. Előjelek már most érzékelhetők, azonban, ha a vírus terjedése továbbra is kitart, jelentősebb visszaesésre lehet számítani a turizmusban. A koronavírus negatívan hathat a globális ellátási láncokra is, amelyekben hazánk is részben érintett. Az esetleges alapanyag-, félkész- és késztermék-ellátásnak a fennakadása a magyar gazdaságban is érzékeltetheti hatását.”¹³

¹⁰ Szűk Krisztina – Tóth Róbert: *Interjú Dr. Kovács Árpáddal, a Magyar Költségvetési Tanács elnökével. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara*, 2020. január.

¹¹ Parragh László: Kiindulópontok a jövő gazdaságához. In Patai Mihály – Parragh László – Lentner Csaba: *Magyarország a változó világban*. Budapest, Éghajlat, 2015. 173.

¹² Lámfalussy Sándor: *Pénzügyi válságok a fejlődő országokban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2008. 21–22.; Kornai János: *Gondolatok a kapitalizmusról*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011.

¹³ Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: *Gazdasági tájékoztató negyedik negyedév – 2019*. 2020. február 21.

Az MKIK közgazdászai rávilágítottak egy nagyon fontos fundamentumra, mégpedig arra, hogy a jelenleg hazánkban is tapasztalható gazdasági és társadalmi nehézségek egyértelműen külső tényezők hatására következtek be, nem pedig a magyar gazdaság belső problémáira vezethetők vissza.¹⁴ Mindenképpen hangsúlyozandó tehát, hogy a Covid-19-járvány a magyar gazdaságot stabil pénzügyi helyzetben és egy növekedési szakaszban érte el. Érdemes rávilágítani arra, hogy a fentiekben bemutatott pozitív eredmények minek köszönhetők. A gazdaságpolitika rendszerét elemezve kijelenthető, hogy a hazai gazdasági siker egyik forrása az, hogy a gazdaságpolitika, a monetáris politika, valamint a vállalatok érdekeit képviselő Magyar Kereskedelmi és Iparkamara – és annak teljes hálózata – egymással szövetségben képes kezelni az aktuális gazdasági kihívásokat, és megteremteni a fejlődés lehetőségeit, eszköztárát.

Magyarország az elmúlt évtizedben hatalmas fejlődésen ment keresztül, ami mind a társadalmi, mind pedig a gazdasági területen érzékelhető. Ebben a periódusban számos kihívás került felszínre, amelyek jelentős gazdaságpolitikai, állami beavatkozást igényeltek. Ezek közül kiemelendő, hogy stabilizálni kellett a magyar gazdaságot, kezelni kellett a költségvetési és pénzügyi válságot. Rendbe kellett rakni a pénzügyeket, a költségvetést, stabilizálni kellett a valutaárfolyamot. Kezelni kellett a fenntarthatatlan költségvetési hiányt, amelyre a megoldást az adórendszer átalakítása és az adóalanyok teherviselő képességéhez igazítása kínált. Ezenfelül elindult a külső adósság leépítése, külföldi működő tőke beáramlásával, valamint a hazai szereplők exportképességének javításával. Mindezeket túl szükségessé vált a munkaerőpiaci szerkezet átalakítása, ami egyértelműen a gazdasági növekedés motorja lett az elmúlt években. A fő cél a foglalkoztatási szint emelése és a munkanélküliségi ráta csökkentése volt. Ezzel párosult egy széles bázisú beruházásösztönzési hullám elindítása, amelynek igazi eredménye 2015-ben mutatkozott meg. Végezetül nem szabad megfeledkezni a bérnövekedési hullám beindításáról, a versenyképességi fordulat keretrendszerének kidolgozásáról, az innováció ösztönzéséről, a hatékonyság és a termelékenység javításáról sem.

A fenti eredményeket természetesen számokban is ki tudjuk fejezni (a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján):

- *Gazdasági növekedés:* 2019-ben Magyarország élvonalos volt a növekedésben. 2019 első negyedévében 5,3, a másodikban 4,9, a harmadikban 5, míg a negyedik negyedévben 4,6 százalékkal nőtt a hazai GDP. Az egész éves gazdasági növekedés 2019-ben 4,9 százalékkal meghaladta az előző esztendőét. Ebben a növekedésben meghatározó szerepe volt a belső keresletnek, amelynek az alapját a háztartások javuló pénzügyi helyzete, így a fogyasztás élénkülése adta. 2019-ben az ipar, az építőipar, valamint a piaci alapú szolgáltatások jelentősen hozzájárultak a 4,9 százalékos növekedéshez.
- *Beruházások:* A magyar gazdaságot a beruházások volumenbővülése jellemzi 2013 óta – a 2016. évi átmeneti visszaesés kivételével –, és ez 2019-ben az addig mért legmagasabb szintre emelkedett. A közel 14 százalékos bővülésben a legmarkánsabb szerepet

¹⁴ *Gazdasági tájékoztató negyedik negyedév – 2019.* (2020) i. m.

a feldolgozóipar, az ingatlanügyletek, valamint a szállítás és a raktározás gazdasági ágak képviselték.

- *Foglalkoztatás:* A foglalkoztatottak létszáma 2011 óta folyamatosan emelkedik, és 2019-ben meghaladta a 4,5 millió főt. A 15–64 éves korcsoport esetében a foglalkoztatási ráta 70,1 százalékra emelkedett.
- *Munkanélküliség:* 2019-ben a munkanélküliségi ráta 3,5 százalékra csökkent, és a 2019-es év egészét tekintve a munkanélküliek létszáma átlagosan 160 ezer volt, 12 ezerrel kevesebb, mint 2018-ban.
- *Adósságállomány:* Az államháztartási hiány 2012 óta minden évben az erre vonatkozó, 3 százalékos konvergenciakritérium alatt teljesült. A kormányzati szektor hiánya 958 milliárd forint, a GDP 2 százaléka volt. A kormányzati szektor adóssága 31 ezer milliárd forint, azaz a GDP 66,3 százaléka. A GDP-arányos adósság az egy évvel korábrinál 3,9, a 2010. évi véginél 14 százalékponttal alacsonyabb.

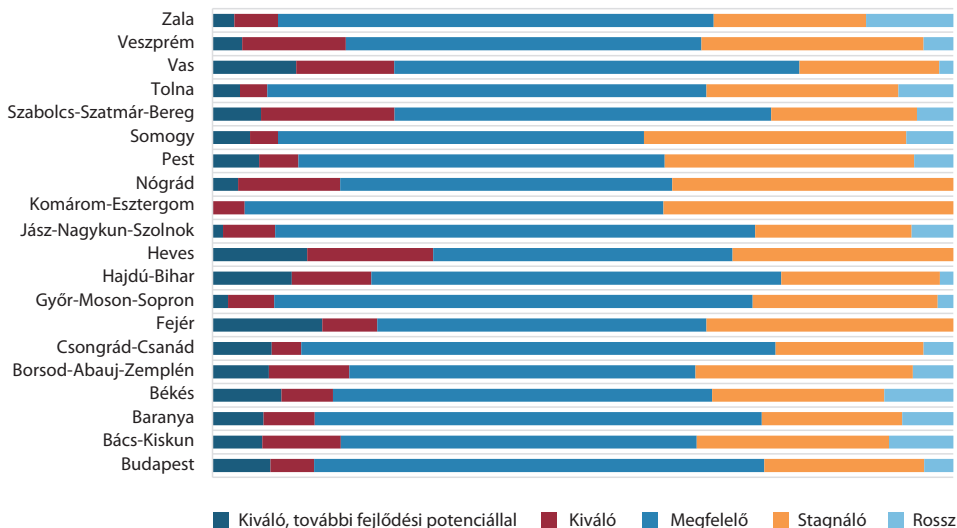
Vállalati percepció a koronavírust megelőző üzleti környezetről

2019 végén a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara országos felmérést készített – 1099 vállalat bevonásával –, amelyben a hazai kkv-szektor üzleti környezetét és versenyképességét vizsgálta. Az elemzés mögött azon alapfelvetés húzódott meg, hogy az üzleti környezet legfontosabb sajátossága, hogy az hatással van a vállalkozások működésére, hatékonyságára és eredményességére is. Amennyiben pedig ezt elfogadjuk, abban az esetben kijelenthető, hogy az üzleti környezet egyaránt befolyásolja a cégek és a nemzetgazdaság versenyképességét. A fejlett országokban egyre gyakrabban megfogalmazott cél, hogy az üzleti környezet „vállalkozásbarátabb” legyen – így az állam és intézményei partnerként kezeljék a vállalkozásokat. Kijelenthető, hogy amennyiben a cégek jól érzik magukat, támogatónak ítélik meg a mikro- és makrokörnyezetüket, akkor sokkal eredményesebben képesek működni, ami egyben állami érdek is (lásd: a foglalkoztatás bővülése, az adófizetés növekedése, gazdasági növekedés stb.).

A kutatás alapvetően arra a kérdésre kereste a választ, hogyan ítélik meg a cégek az aktuális üzleti helyzetüket, valamint a versenyképességüket.¹⁵ Az üzleti környezet tekintetében megállapítható, hogy a válaszadók túlnyomó többsége a „megfelelő” választ adta (lásd 1. ábra), azaz kedvezőnek ítélték meg az üzleti környezetet. Legkevesebben azok a cégek voltak, amelyek egyenesen rossznak ítélték meg az üzleti környezetet. Rendkívül pozitívnak tekinthető, hogy azok aránya, akik a „kiváló” és a „kiváló, további fejlődési potenciállal” lehetőséget választották, lényegesen meghaladja azon válaszadók arányát, akik rossznak tartják az üzleti környezetet. A válaszok közötti csoportokat képezve kijelenthető, hogy a válaszadók jelentős többsége pozitívnak ítélte meg az üzleti környezetet.

¹⁵ Mindehhez a Likert-skálás értékelés módszerét alkalmazták, amelyben az üzleti környezethez öt, míg a versenyképességhez három beosztást rendeltek.

Hogyan ítéli meg vállalata aktuális üzleti helyzetét?

1. ábra: A vállalkozások megítélése az üzleti környezetről

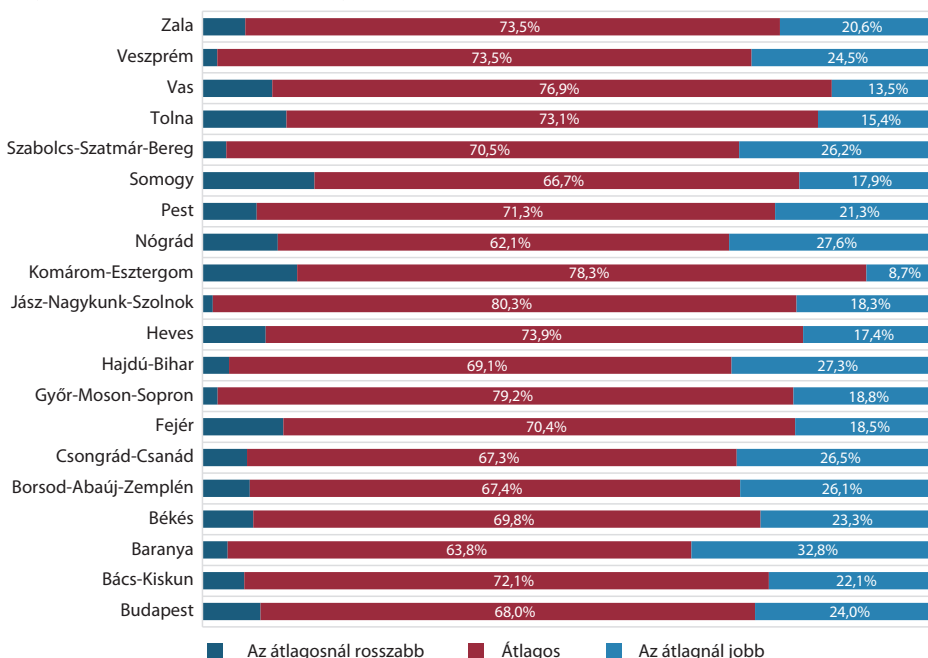
Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2019. december

A versenyképesség napjainkban az egyik legfontosabb gazdasági kérdés, ezért a kutatás vizsgálta azt is, hogy a cégek vezetői hogyan ítélik meg a saját vállalatuk versenyképességét (2. ábra). A válaszadók kétharmada az átlagos értéket jelölte meg, viszont kiemelendő, hogy azoknak az aránya, akik az átlagosnál kedvezőbbnek ítélik meg versenyképességi helyzetüket, lényegesen magasabb, mint azoké, akik rosszabbnak minősítik azt.

Az elemzés alapvető következtetése, hogy a cégek megfelelőnek tartották azt a környezetet, amelyben üzleti tevékenységet folytattak. Mindez az elmúlt évek gazdaságpolitikai intézkedéscsomagjainak, a kormányzat vállalkozásbarát gazdaságpolitikájának, a kkv-szektor támogató programoknak, valamint az egészen 2019 végéig tartó kedvező külső piaci környezetnek tudható be. Ugyanakkor megjegyezzük, hogy az „átlagosnak” ítélt versenyképességi helyzet magában hordozza a további fejlődés igényét, lehetőségét és szükségességét is.

A fentiekén túl a kutatás vizsgálta azt is, hogy van-e összefüggés vállalati szinten az üzleti környezet és a versenyképesség megítélése között (3. ábra). A statisztikai elemzések egyértelműen igazolták, hogy van kapcsolat a két változó között. Azok a vállalatok, amelyek az aktuális üzleti környezetet jónak ítélték meg, a saját versenyhelyzetüket is kedvezően látták ($p = 0,06$). Mindezek ismeretében kijelenthető, hogy az üzleti környezet fejlesztése, „vállalkozóbarátabbá” tétele javítja a vállalatok versenyképességi helyzetét.

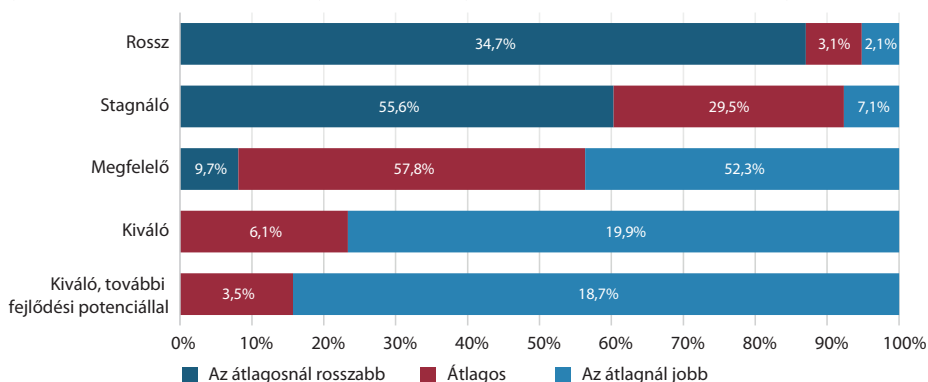
Hogyan ítéli meg saját vállalatának versenyképességét?

2. ábra: A vállalkozások megítélése saját versenyképességi helyzetükről

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, belső tanulmány, 2019. december

Hogyan ítéli meg saját vállalatának versenyképességét? Hogyan ítéli meg vállalata aktuális üzleti helyzetét?

3. ábra: A versenyképesség és az üzleti környezet összefüggése

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2019. december

Az elemzés foglalkozott annak a feltárásával is, hogy – a versenyképesség és az aktuális üzleti környezet megítélése tükrében – az üzleti szféra miképpen ítéli meg a gaz-

daságpolitikai intézkedések vállalati növekedésre gyakorolt hatásait. Természetesen megfogalmazható a kérdés, hogy miért is szükséges foglalkozni a vállalati növekedéssel. Az alapvető közgazdasági tézis szerint az üzleti szférában a növekedés tekinthető az egyik legfontosabb tényezőnek, tekintve, hogy azzal lehet biztosítani a hosszú távú értékteremtést. Számos kutatás alátámasztja, hogy hosszú távon a növekedés az egyetlen dolog, amely képes jelentős értéket teremteni egy vállalkozás tulajdonosai számára. A vállalatok vezetői a növekedést mint fogalmat az emelkedő árbevétellel azonosítják. Mindezek tudatában a menedzsment nagyon ragaszkodik minden évben, minden negyedévben és minden hónapban az árbevétel rátájának a növekedéséhez, miközben elfelejtik, hogy nem az értékesítési árbevétel bővülése az egyetlen és utolsó lehetőség a vállalati növekedés mérésének és a vállalat hosszú távú jövedelmezőségének a biztosításához.¹⁶ A vállalatok növekedése azért is fontos, mert egy ország gazdaságának a teljesítményében az erős középvállalati réteg nagy jelentőséggel bír. Amennyiben azonban a magyarországi helyzetet vizsgáljuk, megállapítható, hogy nálunk ez a réteg még kevésbé erős – bár a pozitív irányú változás már látható. A fenti logika ismeretében egyértelmű, hogy stratégiai célként szükséges megfogalmazni: a magyar gazdasági szerkezetben is alakuljon ki egy hazai erős, tőkeerős, motivált középvállalati szegmens.

A vállalati növekedés vonatkozásában a kutatás feltárta, hogy a vállalatok mit gondolnak arról, hogy a jelenlegi üzleti környezet mennyire támogatja a vállalat növekedését (1. táblázat). A táblázatból látható, hogy a válaszadók 61 százaléka vélte úgy: valamilyen mértékben (kismértékben, többnyire és teljes mértékben) az üzleti környezet támogatja a növekedést.

1. táblázat: Az üzleti környezet vállalati növekedést támogató hatása

	Darab	Százalék
Teljes mértékben támogatja	34	3,1
Többnyire támogatja	249	22,7
Kismértékben támogatja	368	33,5
Kevésbé támogatja	245	22,3
Egyáltalán nem támogatja	171	15,6

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, belső tanulmány, 2019. december

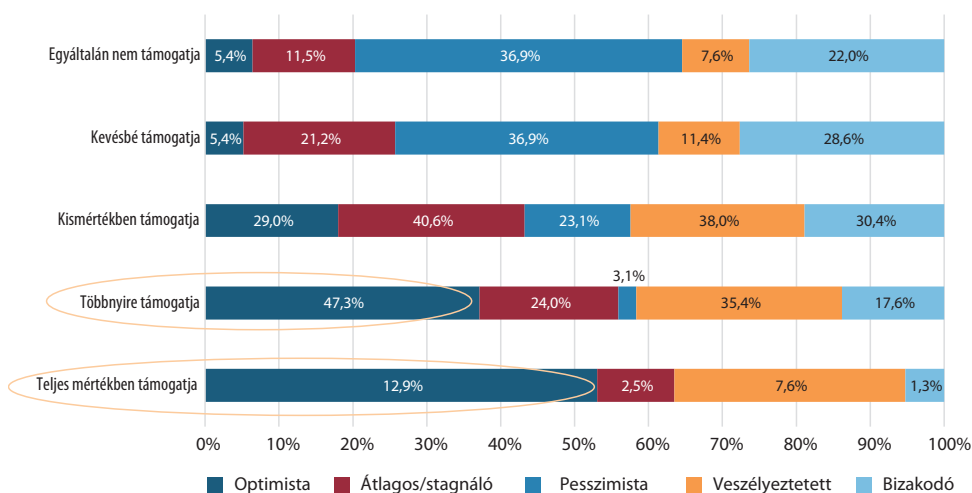
A felmérés „növekedés” alatt alapvetően három kategóriát vizsgált, amelyek az alábbiak: piacbővítés, vállalatiméret-növelés (humán állomány) és portfólióbővítés. Ezen három kategóriát tekintve megállapítható, hogy amíg a piacbővítés és a portfólióbővítés a vállalatok tudatában, terveiben jelen van, addig a vállalatiméret-növekedést jelentősen elutasítják

¹⁶ Hezam Leila Melinda – Pataki László – Tóth Róbert: A hazai kis- és középvállalkozások pénzügyi helyzetének controlling elemzése a növekedési stratégia tükrében. *Controller Info*, 5. (2017), 2. 48–54.; Katits Etelka: *Haladó vállalati (életciklus) pénzügyek. Pénzügyek változ(tat)ások idején*. Sopron, Soproni Egyetem Kiadó, 2017.

a kisebb cégek. Ezen utolsó pont megítélésünk szerint versenyképességi szempontból részben kedvezőtlen, hiszen a hazai kkv-szektor szerkezete elaprózódott, és a mérhető hatékonysága sokkal jobban kihasználható lehetne, ami számottevő növekedési tartalékot jelent a magyar gazdaságra nézve.¹⁷

Mindezen felül a kutatás arra is kereste a választ, hogy azok a vállalkozások, amelyek a versenyképességüket és az üzleti környezetet egyaránt pozitívnak ítélték meg, milyen mértékben gondolják úgy, hogy az üzleti környezet támogatja a vállalat növekedését (4. ábra).¹⁸ Az adatokat összevetve ki lehet mondani, hogy szignifikáns összefüggés mutatható ki, vagyis azok a magukat versenyképesnek tartó vállalatok, amelyek támogatónak ítélték meg az üzleti környezet egészét, úgy vélték, hogy az üzleti környezet segíti és ösztönzi is a vállalatok növekedését. Ez az eredmény pozitívként értelmezhető a nemzetgazdaság egésze szempontjából.

Hangulat – Megítélése szerint a jelenlegi üzleti környezet mennyire támogatja a vállalatának növekedését, bővülését?

4. ábra: Az üzleti hangulat és a növekedést támogató üzleti környezet közötti összefüggés

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2019. december

Végezetül az innovációs tevékenységek megítélését emeljük ki. Magyarország fenntartható fejlődése szempontjából különösen fontos, hogy a jelenlegi termelésalapú gazdaság fokozatosan tudásra és innovációra épülő gazdasággá váljon. Ezt támasztja alá az Európai Unió (EU) újra napirendre tűzött lisszaboni stratégiája, amely az oktatást, a kutatást és az innovációt magában foglaló „tudásháromszöget” az európai versenyképesség egyik

¹⁷ Tóth Róbert – Gyuresik Petronella – Túróczi Imre: A vállalati pénzügyi kultúra és innováció szerepe Magyarország versenyképességének javításában. *Polgári Szemle*, 15. (2019), 4–6. 392–404.

¹⁸ A kutatás konkrét kérdése: „Megítélése szerint a jelenlegi üzleti környezet mennyire támogatja vállalatának növekedését, bővülését?”

alappilléreként határozza meg. A jelenlegi digitális transzformáció és technológiaváltás jelentette kihívásra az innováció az egyik lehetséges válasz. Látható, hogy azok az országok a legversenyképesebbek, amelyek tudással, innovációval, magas hozzáadott értékkel rendelkeznek és versenyeznek. A 21. század a gyors változások korának tekinthető. Ilyen környezetben azok a vállalkozások lehetnek sikeresek, amelyek képesek arra, hogy előre gondolkodjanak, aktív stratégiát alkossanak, rugalmasak, agilisak és nyitottak legyenek a változásokra.¹⁹

A 2019. év végén lefolytatott kutatás azt is górcső alá vette, hogy a cégek miképpen ítélik meg az innovációval kapcsolatos magatartásukat. A válaszadók jelentős része előnyben részesíti az innovációt (2. táblázat).

2. táblázat: Innovációval kapcsolatos magatartás

Innovációval kapcsolatos magatartás	Darab
Korábban nem innováló, de azt tervező vállalat	140
Korábban volt innováció, és a közeljövőben is tervez	473
Korábban nem innovált, és a közeljövőben sem tervez	268
Korábban volt innováció, de a közeljövőben nem tervez	123

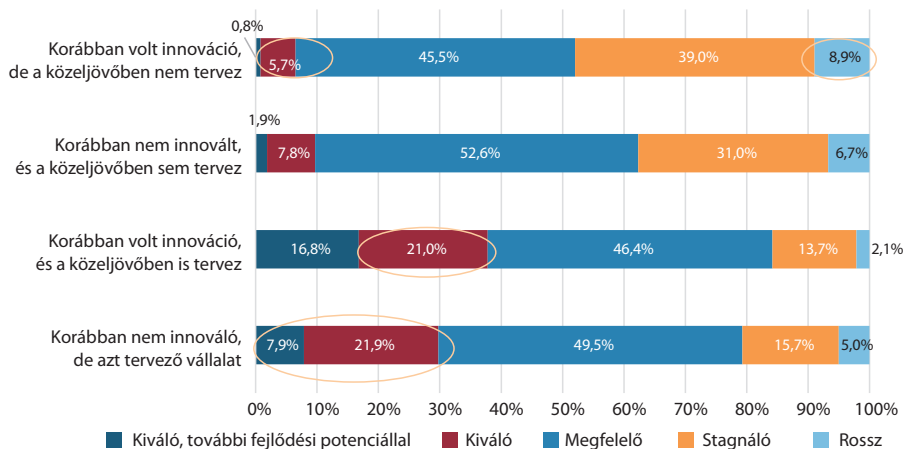
Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2019. december

A kutatás többek között vizsgálta azt is, hogy az innovációs magatartás és az üzleti helyzet megítélése között van-e statisztikailag kimutatható kapcsolat. Kijelenthető, hogy az innovációval kapcsolatos magatartás és az üzleti helyzet minősítése között szignifikáns a kapcsolat ($p = 0,001$) (5. ábra). Vagyis azok a cégek, amelyek kiválóan ítélik meg az üzleti helyzetet, nagyobb arányban végeznek és a jövőben is terveznek innovációs tevékenységet. Mindez megvan az ellentétes oldalon is: azok a vállalatok, amelyek kevésbé vélik támogatónak az üzleti környezetet, egyáltalán nem terveznek innovációs tevékenységet.

Az üzleti környezeten túl a vállalati versenyképesség megítélésével is összevetettük az innovációs tevékenységet (6. ábra). A fentiekhez hasonló eredményt kaptunk, vagyis megállapítható, hogy a versenyképesség és az innováció között szoros, szignifikáns kapcsolat van.

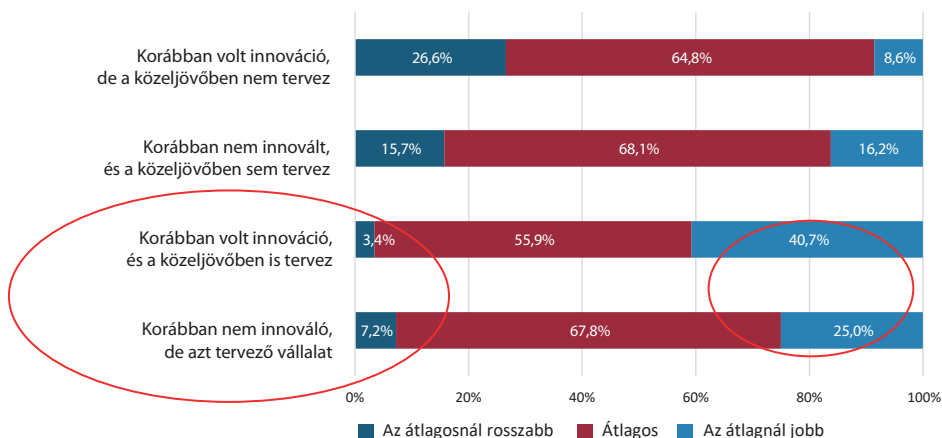
A fentieket összevetve megállapítható, hogy az üzleti környezet, a vállalatok innovációs tevékenysége, valamint az általános versenyképességük között nagyon szoros kapcsolat mutatható ki. A 2019. decemberi kutatás alapvető következtetése, hogy a cégek megfelelően és támogatónak tartották azt a környezetet, amelyben működtek. Ez teremtett lehetőséget arra, hogy egyre több vállalat képes legyen növelni a termelékenységét, javítani termékeinek minőségét, és ezzel helytállni az exportpiacokon is.

¹⁹ Tóth–Gyuresik–Túróczy (2019) i. m.

5. ábra: Az innovációval kapcsolatos magatartás és az üzleti környezet megítélése

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2019. december

6. ábra: Az innovációval kapcsolatos magatartás és a vállalati versenyképesség megítélése

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2019. december

A fentiekben a vállalatok üzleti környezettel kapcsolatos álláspontját tekintettük át, 2019. decemberi helyzetkép alapján. Mindez azért is fontos, mert a 2020 kora tavaszán hazánkat is elérő koronavírus-járvány egy ilyen kedvező helyzetben következett be. A kedvező gazdasági helyzetet a fentiekben egyrészt makrogazdasági megközelítésben, másrészt a vállalatok megítélése alapján is bemutattuk.

A koronavírus gazdasági tapasztalatai

Az MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézetének (GVI) kutatásai hosszabb távon vizsgálva is megerősítik, hogy a magyar vállalkozások üzleti helyzetüket többségében kedvezőnek ítélték meg a koronavírus-járványt megelőző időszakban. A GVI 2020. januári adatfelvételének eredményei szerint az üzleti bizalom szintjének egy éve tartó enyhe csökkenése megszakadt, 2019 októberéhez képest az intézet Negyedéves Konjunktúramutatójának értéke 26-ról 32 pontra emelkedett.²⁰ A járvány kezdetével és a korlátozó intézkedések életbelépésével az üzleti helyzettel kapcsolatos percepciók gyors és jelentős romlása volt megfigyelhető: az MKIK-nak az Innovációs és Technológiai Minisztériummal és más partnerszervezetekkel együttműködésben végzett 2020. márciusi adatfelvételében a 16 ezer válaszadó cég 83 százaléka kedvezőtlennek ítélte meg saját vállalkozása üzleti helyzetét a következő hat hónapra vonatkozóan. A gyors visszaesés különösen a járvány által leginkább érintett ágazatokban, a turizmus és vendéglátásban és a szolgáltatások területén, valamint a kis- és középvállalkozások esetében volt megfigyelhető.²¹

Az elemzés ismertetését megelőzően fontos rávilágítani arra, hogy a koronavírus megjelenése és terjedése hétről hétre más-más területeken éreztette és érezteti társadalmi és gazdasági hatásait. Így következhetett az be, hogy ami a vírus megjelenésekor azonnali problémát és kihívást jelentett a vállalatok számára, az ma már egyáltalán nem okoz nehézséget, ami pedig jelenleg még nem került felszínre, az lehetséges, hogy idővel a vállalatvezetők fókuszába fog kerülni. Mindezt azért fontos kiemelni, mert ez egyben rávilágít valamennyi elemzés korlátozottságára – így jelen írás korlátozottságára is.

Az MKIK Közgazdasági Igazgatósága 2020. június–július időszakban részletesen vizsgálta a vállalkozások aktuális üzleti helyzetét. A kutatás alapját egy online kérdőív szolgáltatta, amely túlnyomó többségben zárt kérdések formájában igyekezett felmérni a hazai vállalkozások véleményét a saját vállalkozásuk aktuális gazdasági helyzetéről, a saját vállalkozásuk közeli és távlati jövőjéről, a kormányzati intézkedések eredményességéről, a kamarai rendszer beavatkozásainak eredményességéről, valamint a vállalat versenyképességéről. A felmérésben 761 darab vállalat véleménye összpontosul. A minta nem tekinthető reprezentatívnak, így jelen elemzés a cégek percepcióira vonatkozik. Minderre tekintettel a kapott eredmények objektív következtetések levonását teszik lehetővé.

Általános helyzetkép

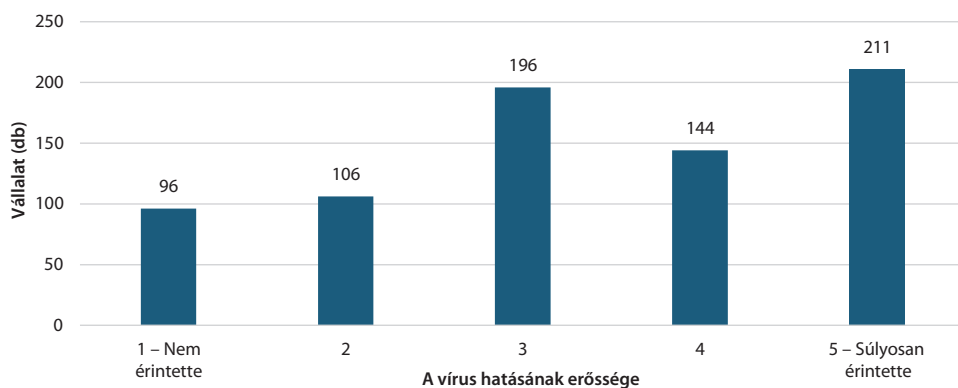
Az MKIK által készített felmérés eredményei alapján látható, hogy a koronavírus megjelenését követően a cégek közel negyede kedvezőtlennek és valamennyivel több, mint

²⁰ Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet: *A GVI 2020. januári negyedéves konjunktúrafelvételének eredményei*. 2020. február 27.

²¹ Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet: *A hazai vállalkozások koronavírus gazdasági hatásaival kapcsolatos percepciói*. 2020. március 11.

egyharmada megfelelőnek ítéli meg az általános üzleti környezetet. A megkérdezettek körében 11 százalékot képviselnek azok, akik kiválónak tartják a jelenlegi hazai üzleti környezetet. Megjegyezzük, hogy közvetlenül a Covid-19-járvány megjelenése előtt ez éppen az ellenkezőjét mutatta. A másik vizsgált tényező a vállalat versenyképességének megítélése. A válaszadó cégek 66 százaléka az átlagos értéket, míg 22 százaléka az átlagosnál jobb értéket jelölte meg.²² A cégek alapvetően úgy érzékelik, hogy a külső környezetükben történtek olyan változások, amelyek kedvezőtlenek, és kedvezőtlenül befolyásolják az üzletmenetet. Szembetűnő ugyanakkor, hogy ezen kedvezőtlen változásokat nem vetítik ki a vállalat hosszú távú versenyképességére, és abban bíznak a vállalatvezetők, hogy rövid távon visszatérhetnek a „normál” állapothoz.

Az MKIK felméréséből az is kiderült, hogy általánosságban véve hogyan érintette a Covid-19-járvány a cégek működését.²³ A kutatási eredmények alapján a válaszadók 28 százaléka véli úgy, hogy a koronavírus súlyosan érintette a cég működését,²⁴ és komoly zavarok keletkeztek a mindennapokban. A cégek közel fele tapasztalt negatív következményeket, és azok aránya, akiket egyáltalán nem érintett a járvány, csupán 13 százalékot tesz ki.

7. ábra: A koronavírus vállalatra gyakorolt hatása

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

A kutatás azt is igazolta, hogy rendkívül szélsőséges palettán mozognak a felmerülő problémák és azok mögöttes okai. A kutatás eredményei alapján a vállalkozások döntő

²² Kiemeljük, hogy a decemberi felméréssel a jelenlegi eredmény szinte teljes összhangot mutat, tekintve, hogy akkor a válaszadók kétharmada az átlagos értéket jelölte meg, és azok aránya, akik az átlagosnál kedvezőbbnek ítélik meg versenyképességi helyzetüket, lényegesen többen voltak, mint akik rosszabbnak tartják azt.

²³ Az előre megadott változókat a válaszadók 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán értékelték, ahol az 1 a „nem érintette”, míg az 5 a „súlyosan érintette” értéket képviselte.

²⁴ A Likert-skála 5. szintje, azaz a súlyosan érintette állapot.

többsége mégis a belföldi és külföldi kereslet drasztikus visszaesését (például megrendelések elmaradása), a beszállítói láncban kialakult fennakadást (például nem érkezett meg a rendelt alapanyag), a profitabilitás jelentős visszaesését, valamint az alkalmazkodóképesség alacsony szintjét azonosította.

A Covid-19-világjárvány a magyarországi vállalatok működésére jelentős hatást gyakorolt, és erőteljesen befolyásolta a vállalkozások eredményességét. Fontos ismerni, hogy a cégvezetők milyen következményekkel szembesültek. Tekintve, hogy nagyon diverzifikált a felmérésben szereplő vállalati kör, így a problématerület is, jelen kérdés-körben a legfontosabb és leggyakoribb következményeket azonosítottuk, az alábbiak szerint (a sorrendiséget megtartva):

- likviditás hiánya, fizetési nehézségek;
- üzleti egységek ideiglenes bezárása vagy a teljes cég üzemelésének befagyása;
- logisztikai nehézségek;
- munkaerő kiesése (például karantén, betegség miatt);
- beruházások elmaradása;
- beszállítási nehézségek;
- vállalati stratégia és márka hiánya.

A fenti rangsorolás szerinti problémák közül a likviditáshiány jelentette a legnagyobb kihívást a vállalkozások számára. Mindezt felismerve a Kavosz Zrt. a Széchenyi Kártya Program keretében a válsághelyzetre fókuszálva kidolgozott számos új pénzügyi terméket, amelyek a kis- és középvállalkozások finanszírozásában nyújtanak jelentős segítséget. Megjegyezzük, hogy egy olyan példátlan válsághelyzetben, mint amit a koronavírus jelent, az idő az egyik legfontosabb tényező. Ezt szem előtt tartva felértékelődik az olyan programok jelentősége, mint a Széchenyi Kártya Program is, hiszen egy már meglévő, rugalmas konstrukció „testre szabását” kellett csak elvégezni, nem pedig egy teljesen új programot megalkotni. A Széchenyi Kártya Program finomhangolását követően több, specializált program is megszületett, amelyek a kkv-szektor finanszírozásában képviselnek kulcsfontosságú szerepet:

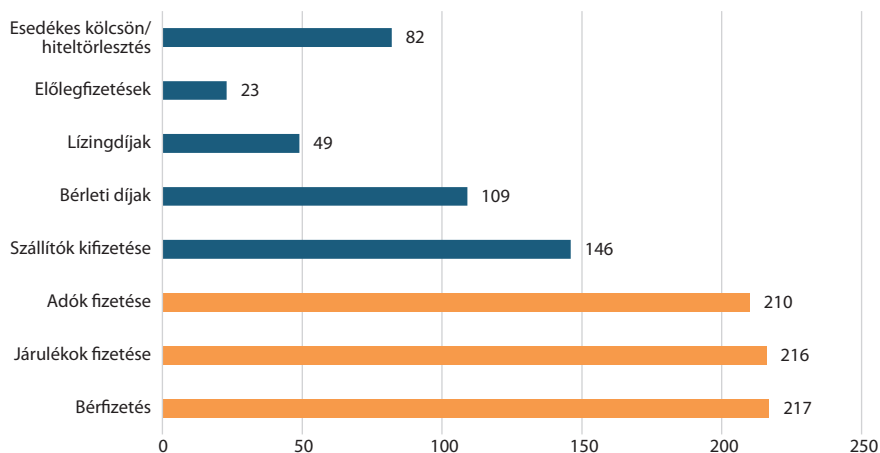
- munkahelymegtartó hitel;
- folyószámlahitel;
- likviditási hitel;
- beruházási hitel;
- Agrár Széchenyi Kártya Plusz.

A program eredményességét igazolja, hogy a bevezetése óta, azaz 2020. május 15-étől eddig több mint 230 milliárd forint államilag támogatott hitel felvételére fogadtak be mintegy 8200 kérelmet.²⁵

Visszatérve az előző felsoroláshoz, látható, hogy a likviditáshiány jelentette a legnagyobb nehézséget, így érdemes megvizsgálni azt is, hogy milyen területeken volt az jelen.

²⁵ A Kavosz Zrt. 2020. júliusi adatai alapján.

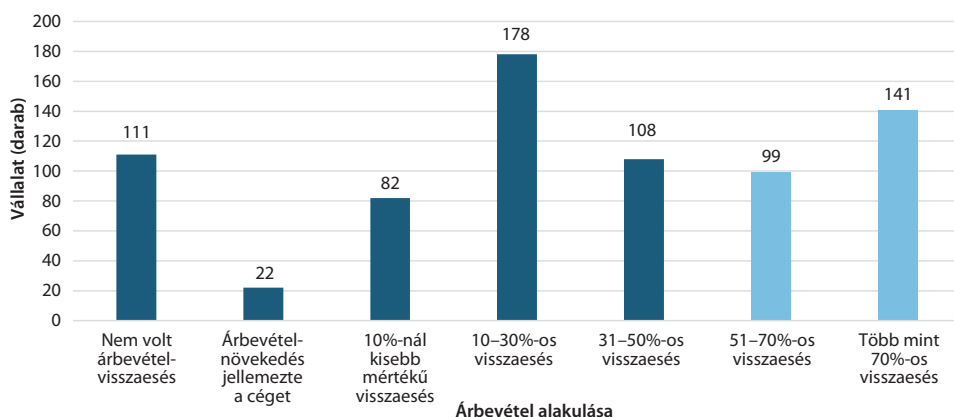
A 8. ábra alapján látható, hogy a vállalatok a bér-, járulék- és adófizetés területein érezték leginkább a likviditás hiányát.

8. ábra: A likviditáshiány területei

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

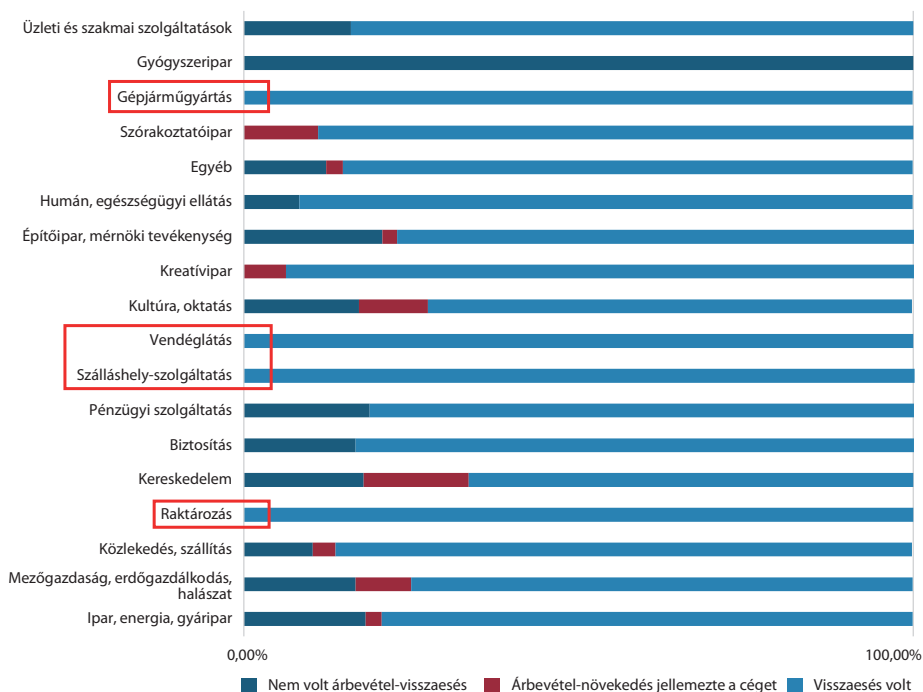
A likviditás alakulása alapvetően a bevételek mozgásától függ, így nem hagyható figyelmen kívül annak megvizsgálása, hogy hogyan alakult a cégek bevétele (9. ábra). A kutatás során kapott eredmény meglepő, hiszen a válaszadó cégek mintegy 32 százaléka nyilatkozta azt, hogy több mint 50 százalékos árbevétel-visszaesést tapasztaltak az elmúlt három hónapban. Amennyiben pedig a 30 százaléknál jelentősebb árbevétel-visszaesést elszenvedő cégek arányát nézzük, az már 47 százalékot tesz ki.

9. ábra: Az árbevétel alakulása

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

A 10. ábra az árbevétel változását szemlélteti ágazati megoszlásban. Jól látható, hogy melyek azok az ágazatok, ahol a bevételek teljesen „befagytak” (kerettel jelölve).

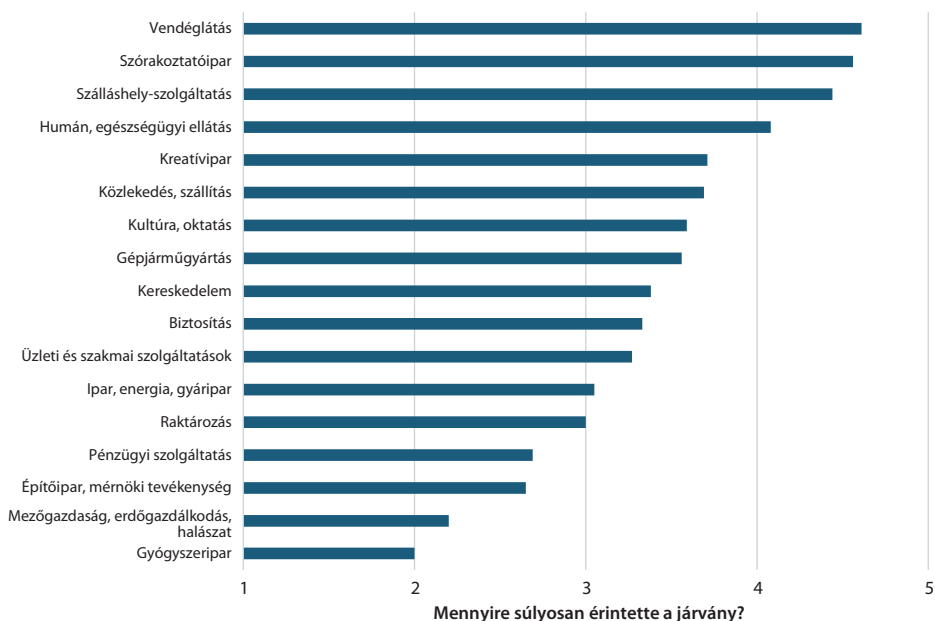
10. ábra: Az árbevétel változása ágazati megoszlásban

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

A fenti listában ugyanakkor egyetlen olyan ágazat van, ahol a válaszadók 100 százaléka számolt be arról, hogy nem volt árbevétel-visszaesés: ez az ágazat a gyógyszeripar. Jelen elemzés igazolta, hogy a gyógyszeripar kevésbé kitett az ilyen típusú válsághelyzet okozta nehézségeknek. Kiderült továbbá, hogy a gyógyszeripar mellett az információ-technológia és a kereskedelem egy meghatározott részét érinti legkevésbé kedvezőtlenül a koronavírus-járvány. Ide sorolható továbbá a mezőgazdaság is, amely ágazat szereplői rendkívül optimisták. Mindez betudható annak, hogy a mezőgazdaságot a koronavírus nem érinti olyan nagy mértékben, mint a legtöbb ágazatot, valamint a mezőgazdaság egy tipikusan lassú reagálású és évszakfüggő ágazat. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy az ágazati optimizmus ellenére a beruházási tervek jelentősen mérséklődtek, így nem véletlen, hogy a kormány ágazati intézkedései elsősorban a beruházásokat ösztönzik.

Az adatok alapján kijelenthető, hogy a vendéglátás és szálláshely-szolgáltatás, a szórakoztatóipar, a kreatívipar, valamint a közlekedés, szállítás és raktározás területeiről érkezett a legrosszabb visszajelzés. Ez utóbbi ágazatot jelentősen visszavetette a koronavírus-válság, aminek elsődleges okai között az ellátási láncok folytonosságának

megszakadása, a határellenőrzések visszaállítása, a keresletcsökkenés, valamint az ipari termelés jelentős visszaesése szerepelnek. Ez utóbbival kapcsolatban megjegyezzük, hogy annak ellenére, hogy a lakosság ellátásához kapcsolódó megrendelések volumene jelentősen emelkedett (ügymint a friss és tartós élelmiszerek, a gyümölcsök, a zöldségek, a gyógyászati és a higiéniai termékek stb.), mindez önmagában nem tudta ellensúlyozni az ipari megrendelések esetében bekövetkező kereslet-visszaesést.

11. ábra: A járvány hatása az egyes ágazatokra

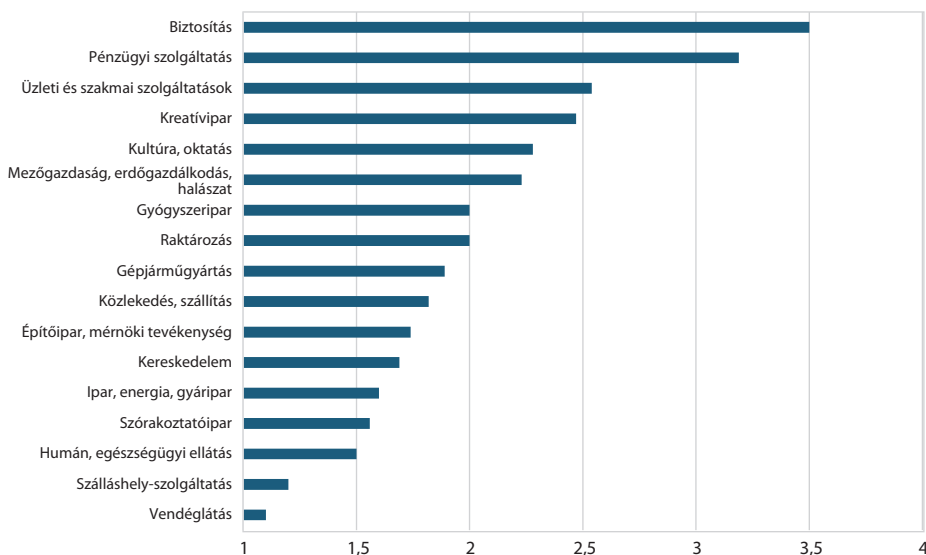
Megjegyzés: 1 = egyáltalán nem súlyosan, 5 = nagyon súlyosan érintette

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

Munkavégzés átalakulása

Az elemzés foglalkozott a munkavégzéssel kapcsolatos változtatásokkal is. A felmérésből kiderült, hogy a vállalatok vezetői nyitottak voltak az otthoni munkavégzés támogatására, habár nem minden munkakörben lehetett megoldani azt. Ahol azonban bevezették az otthoni munkavégzést, a válaszadók 40 százaléka ítélte azt hatékonynak és eredményesnek, és 26 százalék vélte úgy, hogy egyáltalán nem hatékony. Ennek háttérében feltételezhetően az húzódik meg, hogy sem a munkavállalók, sem a munkáltatók nem voltak felkészülve egy ilyen váratlanul és hirtelen bekövetkező „modellváltásra”. Valószínűsíthető továbbá, hogy a legtöbb esetben az otthoni munkavégzés infrastruktúrája nem állt időben rendelkezésre, ami nagyban befolyásolja a munkavégzés hatékonyságát.

Látható ugyanakkor, hogy az első tapasztalatok alapján egyre több cégvezető gondolkozik a *home office* rendszerének kiterjesztéséről.

12. ábra: Az otthoni munkavégzés ágazati megoszlása

Megjegyzés: 1 = egyáltalán nem megoldható, 4 = teljes mértékben megoldható

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

Kormányzati intézkedések

A fentiek is igazolják, hogy a koronavírus-járvány jelentős hatást gyakorolt a vállalkozásokra, és számos beavatkozást kényszerített ki a vállalatvezetőktől. A koronavírus megjelenése és gyors terjedése ugyanakkor hatalmas kihívás elé állította a gazdaságpolitika irányítóit is, tekintve, hogy a modern világban ez volt az első olyan válság, amely egyszerre sújtotta a társadalmi és gazdasági rendszereket. Ebben az új helyzetben nagyon nehéz rendkívül rövid időn belül jó eszközöket találni. Megállapíthatjuk, hogy nincsenek egyszerű helyzetben a kormányok, hiszen napról napra kellett olyan döntéseket meghozniuk, amelyek azonnali segítséget jelentettek az érintettek számára.

A kialakult helyzet egyértelműen megmutatta, hogy az állami szerepvállalás milyen jelentőséggel bír egy példátlan és váratlan gazdasági, társadalmi válság kezelésében. Az állami beavatkozások egyértelműen szükségesek ahhoz, hogy a nehézségeket központilag irányítva a lehető legrövidebb idő alatt megoldják. Az *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*²⁶ című tanulmánykötet központi üzenete szerint az elmúlt évtized

²⁶ Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019.

eseményei több szemszögből is rávilágítottak arra, hogy a piac önállóan nem képes kezelni a gazdasági kihívásokat, tekintve, hogy csak az állam rendelkezik olyan átfogó eszköztárral, amely képes kezelni a rendszerszintű problémákat. Ma már az is látható, hogy az állam mindennapi működése, valamint a koronavírus-járvány okozta nehézségek kezelése között nagyon szoros összefüggés mutatható ki, azaz ahol az állam megfelelően működik, ott a védekezés is példaértékű. Folytatva ezt a logikát, álláspontunk szerint az is kijelenthető, hogy a hatékony államműködés²⁷ és a sikeres védekezés egyben determinálja a gyorsabb gazdasági helyreállást is.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a gazdasági szereplők bizonyos esetekben rá vannak utalva az államra, hiszen vannak olyan feladatok, amelyeket a piac nem tud hatékonyan és eredményesen megoldani. Parragh Bianka²⁸ pedig egyenesen úgy fogalmaz, hogy nem lehet eldöntendő kérdés az állami szerepvállalás szükségessége.

A kialakult gazdasági helyzetben az első és alapvető megoldást elsősorban egy dolog jelentheti, a likviditás biztosítása. A fentiek alapján láthattuk, hogy egyes ágazatokban szinte teljesen eltűnt a kereslet – emiatt a bevétel is befagyott –, ami közvetlenül likviditási problémákat okozott, amikor a vállalatok elsőként a cash flow-hoz nyúlnak, azaz a kifizetéseket, a pénzmozgásokat strukturálják át, esetlegesen korlátozzák. Annak érdekében, hogy a magyar állam a vállalatokat és így a teljes gazdaságot megsegítse, elsődlegesen a likviditást kellett biztosítani, különböző intézkedésekkel. Ezenfelül természetesen számos további intézkedés született, amelyek alapvetően a következő területek köré összpontosultak:

1. tőke- és hitelmoratórium 2020. év végéig;
2. K+F-bértámogatás;
3. munkahelyteremtő bértámogatás;
4. informatikai képzési programok;
5. beruházást ösztönző programok;
6. állami támogatású kedvezményes hitel- és tőkeprogramok;
7. programok, amelyek védik a magyar tulajdonú cégeket a külföldi felvásárlásoktól;
8. K+F- és iparfejlesztési programok;
9. nyugdíjas- és családvédelmi intézkedések, az elért eredmények megvédése érdekében.

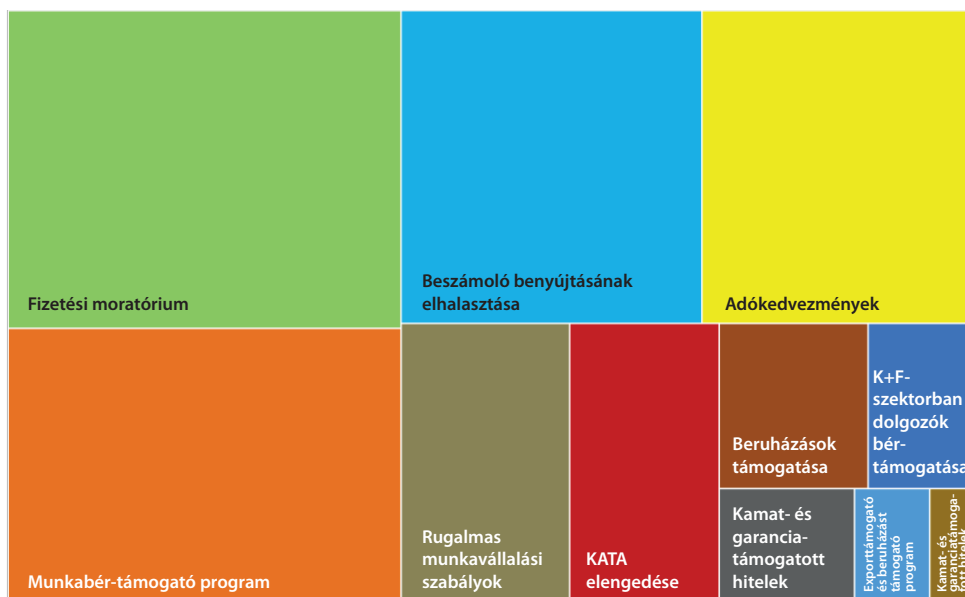
A fenti intézkedéseket áttekintve rá szeretnénk világítani arra, hogy az állam jelentős ráhatással rendelkezik a kereslet alakítására is, de mindez ágazatfüggő. Az állam mesterségesen képes növelni a lakosságot, valamint a vállalatok rendelkezésre álló jövedelmét az esetleges állami megrendelésekkel, a bértámogatásokkal, a beruházást ösztönző programokkal, de a nyugdíjas- és családvédelmi intézkedésekkel is. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy az állami források is egyre korlátozottabbak, hiszen

²⁷ Parragh Bianka: Az állam és a piac összhangjának rendszertana, gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019.

²⁸ Parragh Bianka (2019) i. m.

az elmúlt hónapokban meghozott gazdaságvédelmi és gazdaságfejlesztési intézkedések, valamint az egészségügyi vészhelyzet kezelése is növeli a kiadásokat, miközben az adó-bevételek a tervezetthez képest alacsonyabbak. Mindezek alapján kiemelkedően fontos, hogy a gazdaságba juttatott „pénzügyi injekció” célzott és hatékony legyen.

A következő ábra összefoglalja, hogy melyek voltak azok a kormányzati intézkedések, amelyeket legnagyobb arányban vették igénybe a vállalkozások.

13. ábra: Az igénybe vett állami intézkedések megoszlása

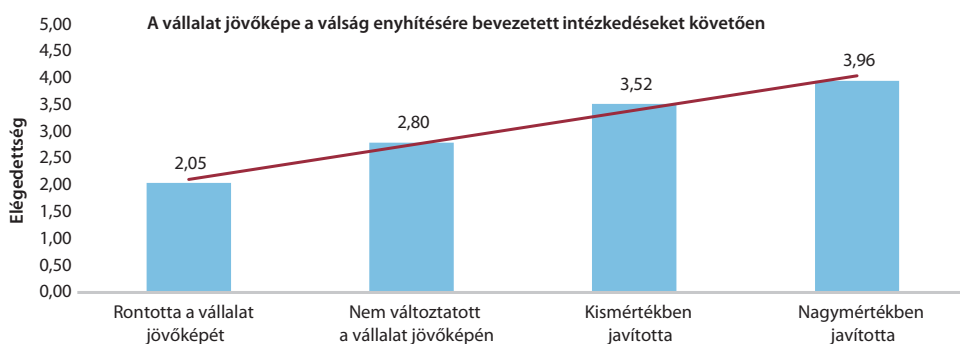
Megjegyzés: Az ábrában szereplő egyes, meghatározott színekkel jelölt keretezett egységek mérete azt mutatja, hogy mennyien (arányosan kifejezve) vették igénybe az egyes intézkedéseket. Minél nagyobb az adott egység mérete, annál több cég élt az igénybevétel lehetőségével.

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

Látható, hogy a fizetési moratóriumot és a munkabértámogató programokat vették igénybe a legtöbben, de az adókedvezmények és beszámoló benyújtásának elhalasztása, ezzel kapcsolatosan a társasági adó befizetési határidejének kitolása is meghatározó arányt képviselnek.

Az MKIK által készített felmérés eredményeiből kiderült, hogy milyen döntéseket hiányolnak a cégvezetők, amelyekkel tovább javítható lehetne a vállalkozások gazdasági, pénzügyi helyzete. Elsősorban további adókönnyítéseket tartanak szükségesnek (adóterhek, szociális terhek csökkentése), ugyanakkor az állami megrendelések, a rugalmasabb munkapiaci szabályozás, valamint az állam és a kamarai rendszer által generált üzleti kapcsolatok erősítése is meghatározó arányt képviselnek a válaszokban.

A kormányzati beavatkozásokat is minősíthették a vállalkozások.²⁹ Az eredmények azt mutatják, hogy összességében közepes szintű elégedettség jellemzi az intézkedéseket. A mikro- és kisvállalkozások a legkevesbé az intézkedések bürokratikus terheivel elégedettek, ugyanakkor elégedettségüket fejezték ki valamennyi intézkedés időzítésével és értelmezhetőségével kapcsolatosan. Kiderült az is, hogy a vállalati szektor javaslatainak egy meghatározó része visszaköszön a kormányzati intézkedésekben, ami elsősorban az MKIK – a területi kamarák szoros együttműködésében – és a szakminisztériumok folyamatos, hatékony és eredményes együttműködésének köszönhető. Megjegyezzük, hogy ez az együttműködés egy háromszereplős modell logikájára épül, ahol az állam és a piac (azaz a vállalkozások) között a kamara hídszerepet betöltő aktor-ként van jelen. Ez a típusú „hármasszereplős együttműködés” azért fontos,³⁰ mivel a vállalatok közvetlen tapasztalatainak és javaslatainak felhasználása jelenti a legnagyobb segítséget és támogatást a döntéshozó számára – ezzel is felgyorsítva a gazdaság újraindításának folyamatát. A kutatásból kiderült, hogy a kormányzati intézkedésekkel való elégedettség, valamint a cégek jövőképe között szignifikáns kapcsolat mutatható ki, azaz azok a cégek, amelyek inkább elégedettek a kormányzati intézkedésekkel, sokkal pozitívabban látják a jövőképet. Itt jegyezzük meg, hogy mindez egyértelműen pozitív visszacsatolásként értelmezhető, ami visszaigazolja a kamarai hálózat és az MKIK eredményes munkáját.

14. ábra: Az intézkedésekkel kapcsolatos elégedettség és a vállalati jövőkép összefüggése

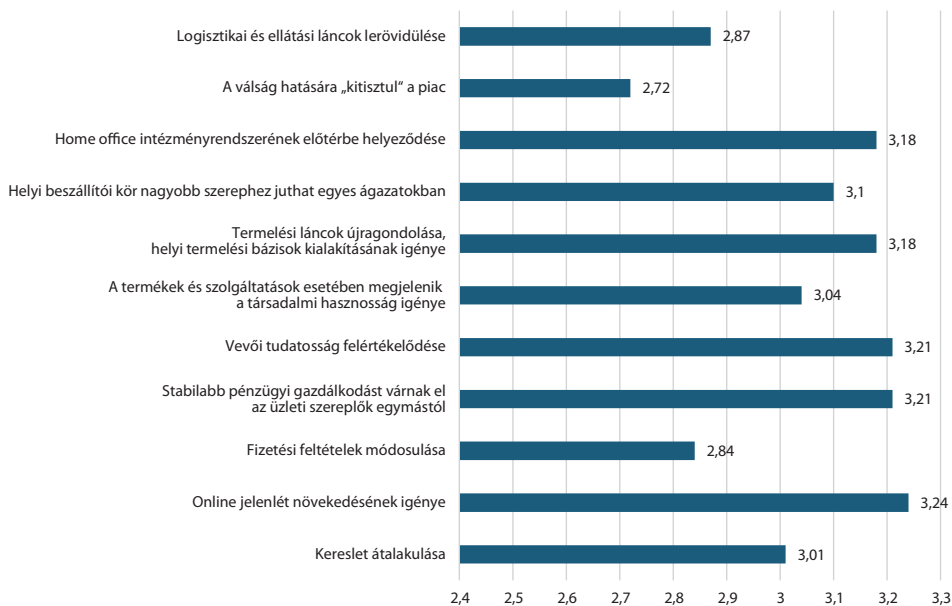
Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

²⁹ 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán („Összességében mennyire elégedett a Kormányzat gazdasági válságkezelő tevékenységével?” 5 = teljes mértékben elégedett, 1 = egyáltalán nem elégedett).

³⁰ Erre az együttműködésre utal Parragh Bianka is, aki az állam és a piac harmonikus együttműködését támogató állammodell kifejezést használja könyvében. Lásd: Parragh Bianka (2019) i. m. 62.

A környezet változása a járvány hatására

Mára már egyértelmű, hogy a koronavírus-járvány a világgazdaságra jelentős hatást gyakorolt, ami egyben azt is jelenti, hogy változások következtek be az egész világpiacra, és vélhetően ez a folyamat még a közeljövőben is folytatódni fog. Kijelenthető tehát, hogy a vírus minden bizonnyal nem múlik el nyomtalanul, az életünk, a gazdálkodásunk és talán a gondolkodásunk sem lesz mindenben ugyanolyan, mint előtte volt. Ezt a változást természetesen a vállalkozások is megtapasztalják. Annak érdekében, hogy a jövőben is képesek legyenek a piacon működni, jelentős alkalmazkodási készség és képesség szükséges az „új világhoz”. Ebben az átalakulásban meghatározó szerepet képviselnek az új ötletek és azok megvalósítása. Álláspontunk szerint az innováció lehet az egyik megoldás a válságra. Amennyiben megnézzük a vállalkozások elmúlt időszakban megvalósított reakcióit, egyértelműen kijelenthetjük, hogy a koronavírus innovációt ösztönző hatással bír. Látható ugyanakkor, hogy a vállalkozások egy jelentős hányada felkészületlenül sodródik a kialakult helyzettel, azonban az innovatív megoldásokra nyitott cégek sok esetben megtalálják a piaci réseket és lehetőségeket. Ezek a vállalkozások középtávon akár jelentős előnyre is szert tehetnek versenytársaikkal szemben.

15. ábra: Piaci jellemzők változása

Megjegyzés: 1-től 5-ig terjedő skálán válaszolhattak a cégek, ahol az 1 jelentése „nem változnak”, míg az 5 jelentése „jelentősen megváltoznak az egyes tényezők”.

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

Az MKIK által készített felmérés vizsgálta azt is, hogy a vállalatvezetők mit gondolnak arról, miképpen fog változni a piac. A válaszadók 44 százaléka véli úgy, hogy a bekövetkező változások hatására szűkülni fog a vállalat mozgástere, míg 21 százalék gondolja azt, hogy újabb lehetőségek nyílnak meg a vállalatuk előtt. Mindebben egyvalami közös, mégpedig az, hogy valamennyi szereplőnek változtatnia kell az eddig már megszokott üzletmeneten. Azt, hogy milyen változásokra számítanak a vállalkozások, a 16. ábra szemlélteti.

A vállalatvezetők a járvány hatására számos területen terveznek módosításokat eszközölni az üzleti tevékenységük során (a felsorolás prioritási sorrendet tartalmaz):

- a termék- és/vagy szolgáltatásportfólió módosítása;
- új értékesítési csatornák alkalmazása;
- az innováció irányába történő elmozdulás;
- az eddig felhalmozott tudás a járvány nyomán kialakult piaci lehetőségek szolgáltatába állítása;
- az üzleti modell módosítása;
- a személyzeti modell módosítása (például rugalmasabb munkavégzés bevezetése);
- vállalati válságkezelési folyamatok kidolgozása;
- az általános stratégia módosítása és a különböző stratégiai forgatókönyvek értékelése;
- a bizalmi alapú kultúra fejlesztésének igénye;
- a belső szolgáltatások digitalizálása.

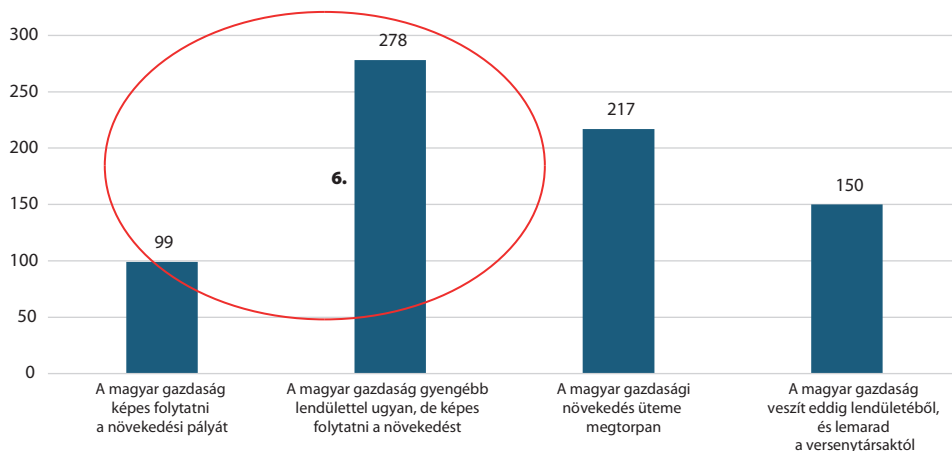
Az MKIK által készített felmérés eredményei alapján a vállalkozások az eddigi gazdasági, pénzügyi tevékenységükön belül alapvetően három fő területen kívánnak további módosításokat eszközölni. A legtöbb cég rádöbbsen arra, hogy a likviditás folyamatos biztosítása (1) milyen jelentőséggel bír, ezért a jövőben törekedni kívánnak a magasabb pénzügyi tartalék képzésére (2). Ezenfelül a válaszokból kiderült, hogy a jövőben tudatosabb pénzügyi és finanszírozási szerkezet kialakítására törekednek a cégvezetők (3). Ez előzőkkel összevetve valamennyivel kisebb arányban vannak azok a cégek, amelyek a jövőben a stabilabb cash flow fenntartását kívánják prioritásként kezelni, valamint csökkenteni szeretnék a vállalati adósságállományt.

Mindezen felül a cégek a koronavírus-járvány során levont tanulságok alapján az alábbi prioritásokat fogalmazták meg:

- inkább törekednek a fenntartható gazdasági biztonságra (90%), mintsem a rövid távú profitmaximalizálásra (10%);
- inkább részesítik előnyben a hosszabb távú, előretekintő tervezést és a folyamatos organikus növekedést (90%), mintsem a rövid távú, gyors, de kockázatosabb növekedést (10%);
- inkább törekednek az eddigi partnerekkel való együttműködés szorosabbra fűzésére (67%), mintsem a diverzifikáltabb üzleti tevékenység folytatására (33%).

A vállalatvezetők nyilatkoztak arról, hogy minden eddigi állami és vállalati szintű beavatkozást, valamint a nemzetközi trendeket összevetve hogyan ítélik meg a magyar

gazdaság jövőjét, egy-két éves időtávot tekintve. A cégek több mint harmada véli úgy, hogy a magyar gazdaság gyengébb lendülettel ugyan, de képes folytatni a növekedést. Megjegyezzük, hogy ez a válasz bizakodó és optimista álláspontra enged következtetni. Mindezek mellett ugyanakkor nem szabad hátradőlni, hiszen a válaszadók kevesebb, mint egyharmada szerint a magyar gazdasági növekedés üteme megtorpan, és közel 20 százalékot tesz ki azok aránya, akik úgy vélik, hogy a magyar gazdaság veszít eddigi lendületéből, és lemarad a versenytársaktól (16. ábra alapján).

16. ábra: A magyar gazdaság jövőjének megítélése

Forrás: MKIK Közgazdasági Igazgatóság, 2020. július

Felkészülés a jövőre, avagy „távolugrás a magyar gazdaságban”

A korábban váratlannak nevezett helyzetek egy ilyen járvány után már kevésbé okozhatnak meglepetést: nem szabad, hogy felkészületlenül érijék a társadalmat, a gazdaságot. Ez egyben azt is jelenti, hogy a mostani gazdaságpolitikai intézkedések, keretek nem csupán a kialakult helyzet aktuális kezelését szolgálják, hanem egyben lehetőséget is teremtenek a jövőre történő felkészülésre.

Álláspontunk szerint a jelenlegi kormányzati intézkedéscsomagra úgy kell tekinteni, mint egy versenyképességi tényezőre (amelyben az idő kiemelkedően fontos faktor). Mindez azt vonja maga után, hogy ha a kormányzati intézkedésekre az üzleti szektor jól reagál, akkor a versenytársainkhoz képest „nagy ugrást” érhetünk el. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a magyar gazdaságban is bekövetkezhet egy újabb jelentős „távolugrás”. Ennek az atlétikai versenyszámnak az az alapvető célja, hogy a megfelelő felkészülés mellett, nekifutásból elrugaszkodva a lehető legtávolabbra ugorjon a versenyző. Meggyőződésünk, hogy ezt kell tennie a magyar gazdaságnak is. Alaposan fel kell készülni – ez a szakasz közel a végéhez ér –, majd jussunk a lehető legmesszebbre a versenytársakkal szemben – ez áll előttünk.

Itt hívnánk fel a figyelmet Darwin talán egyik leggyakrabban citált gondolatára: „Nem a legerősebb marad életben, nem is a legokosabb, hanem az, aki a legfogékonyabb a változásokra.” Mindez azt jelenti, hogy hatalmas lehetőség előtt állnak azok a vállalkozások, amelyek nyitottak a változtatásra, az üzleti modelljük felülvizsgálatára, az új utak és megoldások keresésére.

Azonban fontos szem előtt tartani néhány jelentős átalakulást, amelyek Magyarország, így a magyar vállalkozások számára is fontosak lehetnek:

1. *A gazdasági szerkezet átalakulása:* A válság hatására nagy valószínűséggel diverzifikáltabbá válnak a nemzetgazdaságok, ami nagy előnyt jelenthet hazánk számára is.
 - Átalakul a világ gazdasági szerkezete, és egyben ismét jelentőséget kap a Schumpeter nyomán „teremtő rombolásnak” nevezett koncepció: az új fejlesztések a „régik dolgok” megszűnéséhez vezethetnek.
 - Nagyobb mértékű diverzifikációra van szükség a nemzetközi ellátási láncok területén. Hazánkban is meg kellene „lovagolni” mindezt: például a tágan értelmezett egészségipar szerepe megnövekedhet a világon, így hatalmas beruházások várhatók az egészségügy teljes spektrumában: fejlesztések, kutatások, eszközgyártás és egészségügyiszakember-képzés! Egyértelműen kijelenthető, hogy a teljes egészségügyi rendszer fog átalakulni, felértékelődik annak jelentősége.
 - A jövőben önállóbb termelési centrumok alakulhatnak majd ki.
 - A termelési, szolgáltatási és értékesítési láncok lerövidülnek, ami a hazai termelés, a magyar termékek számára egy újabb nemzetközi lehetőséget jelent.
 - Az exportfüggőségünk újragondolása előtérbe helyeződik.
2. *A vállalati pénzügyi kultúra jelentőségének felértékelődése:* A magyar bankrendszer és hitelpiac fontos szerepet tölt be a gazdaság újraindításában. Azaz ismét megjelentek az olcsó hitelek, amelyek lehetővé teszik a vállalkozások életben maradásához szükséges finanszírozás megteremtését. Az igénybe vett hitelállományt ugyanakkor előbb-utóbb vissza kell fizetniük a cégeknek, így ismét nagy teher hárul rájuk. Sok vállalat megfeszített pénzügyi körülmények között működött, minimális vagy zérus megtakarítással, a maximális növekedésre fókuszálva. A hirtelen megszűnő *cash flow* most felhívhatja a vállalatok figyelmét a változtatás szükségességére. Helyzetbe kerülhet az üzleti, pénzügyi tudatosság: kiemelten kell fókuszálni a menedzsmentre (likviditás, megtakarítás, befektetés, tevékenységek, vevők és beszállítók diverzifikálása stb.). Érdemes lenne a jövőre gondolni, és elindítani egy célzott, nagyobb volumenű pénzügyikultúra-fejlesztő programot, amelyhez kiváló kiinduló pilléreként szolgál a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, az Innovációs és Technológiai Minisztérium, illetve a SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány által kidolgozott Országos Vállalkozói Mentorprogram. A program legfontosabb célja, hogy erősödjön a vállalkozói pénzügyi tudatosság és együttműködés, ezáltal csökkentve a vállalkozók tudásában, tapasztalataiban és kompetenciáiban meglévő hiányosságokból fakadó versenyhátrányokat.
3. *A vállalati szerkezet újragondolása:* Korábbi felmérések igazolják, hogy amíg a piacbővítés és a portfólióbővítés a vállalatok tudatában, terveiben jelen van,

addig a vállalatiméret-növekedést javarészt elutasítják a kisebb cégek.³¹ Megítélésünk szerint mindez elsősorban versenyképességi szempontból kedvezőtlen. Egyértelműen megállapítható, hogy a hazai (elaprózott szerkezetű) kkv-szektor mérrethetékonyasága sokkal jobban kihasználható lehetne, ami jelentős növekedési tartalékot szabadítana fel. Ennek egyik lehetséges megoldása a felvásárlások és a fúziók elősegítése, de a hálózatosodási lehetőségek kiépítése is nagy potenciált hordoz magában.

A vállalatok növekedése azért is fontos, mert egy ország gazdaságának a teljesítményében az erős középvállalati réteg hatalmas jelentőséggel bír. Amennyiben azonban a magyarországi helyzetet vizsgáljuk, megállapítható, hogy nálunk ez a réteg még meglehetősen szűk. Így egyértelmű, hogy stratégiai célként szükséges megfogalmazni, hogy a magyar gazdasági szerkezetben is alakuljon ki egy hazai erős, tőkeerős, motivált középvállalati szegmens – ami a termelékenység problémákra is megoldást jelenthet.

4. *A fogyasztási trendek átalakulása (ami a vállalati hatékonyságot befolyásoló tényező):* Ismernünk kell a „fogyasztónk arcát”: ki a fogyasztónk, ki lesz holnap, hol lakik, mekkora a (szabad rendelkezésű) jövedelme, mit fogyaszt, mely korcsoportba tartozik jelenleg és a közeljövőben a kiemelt ügyfelünk, hogyan kommunikálhatunk vele, milyen eszközökön keresztül érhető el, kik, milyen preferenciák, hatások befolyásolják a döntéseit. Sokkal inkább az innováció, a személyre szabott vagy csoportos fogyasztás, a fenntarthatóság, az értékek köré kell szervezni a vállalatok üzleti modelljét és tevékenységét.
5. A fentiekén túl egy komplex megközelítésre is szeretnénk rávilágítani – *a versenyképesség és növekedés értelmezésére*. Úgy gondoljuk, hogy a koronavírus felszínre hozta a már egyébként is sokszor vitatott kérdéskört, miszerint szükséges lenne újradefiniálni a versenyképesség értelmezését, mérését. Egyértelműen látható, hogy a modern gazdaságok túlzottan és egyirányúan az erőforrások mennyiségén alapuló „GDP-növekedés-orientáltak”, illetve hiányzik a növekedés holisztikus megközelítése (környezet, klíma, ember, fenntarthatóság, megújíthatóság, stabilitás, kooperáció, költség tudatosság stb.). Számos hazai és nemzetközi közgazdász felveti azon kérdést, hogy a gazdasági növekedés valóban jobb anyagi körülményeket, magasabb elégedettséget és boldogságot jelent-e. Valóban jobban teljesít egy nemzetgazdaság, vagy az egész világ, ha „dübörög a – kizárólag makrogazdasági mutatókkal mért – gazdaság”?³² Neves Nobel-díjas közgazdászok is úgy gondolják,

³¹ Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: *A hazai vállalkozások üzleti környezetének elemzése*. Az MKIK szervezetének saját kutatása, tanulmánya. 2019.

³² Mester Éva – Tóth Róbert – Túróczi Imre: A vállalatok stratégia-alkotására ható tényezők: a gazdasági növekedés, a társadalmi fejlődés, a fenntarthatóság és a versenyképesség. *Economica*, 9. (2018), 1. 39–48.; Tóth Róbert: A magyarországi kis- és közepes vállalkozások regionális különbségei. In Csath Magdolna (szerk.): *Regionális versenyképességi tanulmányok*. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., 2016. 143–179.; Csath Magdolna (szerk.): *Közgazdaságtan. Társadalom-gazdaságtan, makroökonómiai alapok*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014. 123–162.; Findrik Mária: Fogyasztási trendek

hogy a GDP ma már egyértelműen nem teljes körű mutatószám. Talán erre utal Angus Deaton,³³ Nobel-díjas közgazdász is, aki szerint kiemelkedően fontos a jólét elemzése is, ami egy összetett fogalom, beleértjük a jövedelmet, a leélt évek számát, az egészséget, képzettséget, de a lehetőséget is sorsunk irányításába. De kiemeljük Kovács Árpád írását is, aki szerint „az a versenyképes társadalom, amely képes dinamikus egyensúlyt elérni a gazdaság termelése és a társadalmi kohézió között. A fenntartható gazdasági fejlődés versenyképességi alapjaiba a kevésbé számszerűsíthető faktorokat is bele kell foglalni”.³⁴ Kovács több alkalommal utal a megfelelő tudásszinttel rendelkező egészséges munkaerő jelentőségére. Ezen gondolatok pedig nemcsak a kormányoktól követelnek meg egyértelmű változást, hanem a ma és a holnap cégvezetőitől is.

Meggyőződésünk, hogy a fentiekben nevesített változások rövid időn belül megjelenhetnek a reálgazdaságban. Visszaemlékezésképpen idézzük fel a 2008-ban megjelent *Túl az idők jelein* című könyv sorait, ahol Parragh László az alábbiakat írta: „Kellene egy teljes szemléletváltás a gazdaságpolitikában [...], kellene egy fordulat, egy totális fordulat. Kellene egy proaktív gazdaságpolitika, ami a problémáknak elébe megy, nem pedig állandóan magyarázza őket.”³⁵ Tóth 2020-ban pedig az alábbiakról írt: „Magyarországon az elmúlt egy évtizedben jelentős fejlődés történt, amely mind társadalmi, mind gazdasági területen megnyilvánul. Számos kihívás várt megválaszolásra, amelyek sokoldalú és átfogó gazdaságpolitikai, állami beavatkozást igényeltek. [...] Strukturális reformok következtek be – mint például a munkaerőpiaci szerkezet átalakítása –, amelyek egyértelműen a gazdasági növekedés motorjává váltak az utóbbi évtizedben.”³⁶ Ezek a gondolatok azt igazolják, hogy a megalapozott és ösztönző javaslatok kormányzati szinten meghallgatásra kerülnek, és azok a megfelelő időben intézkedésekké alakulnak.

Összegzés

Összességében olyan válságlépéseket kell tenni, amelyek segítségével új indítási platformra terelhetők a hazai vállalkozások, ugyanakkor nem szabad megfélekezniük a nagy külföldi vállalatokról sem, bárha azok a saját rendszerükből és tőkeellátottságuk-

és azok hatása a versenyképességre. In Gyenge Balázs – Kozma Tímea – Tóth Róbert (szerk.): *Folyamatmenedzsment kihívásai. Versenyképességi tényezők a 21. században*. Gödöllő, PerfActa, 2016. 51–72.

³³ Angus Deaton: *A nagy szökés. Egészség, gazdaság és az egyenlőtlenség gazdaságtana*. Budapest, Corvina, 2017.

³⁴ Kovács Árpád: Törédek a versenyképességről, a fenntartható fejlődésről és a fenntartható jogállamról. In Lentner Csaba (szerk.): *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007. 225–243. 227.

³⁵ Járai Zsigmond – Fodor István – Parragh László: *Túl az idők jelein. A magyar gazdaság útja a rendszerváltástól napjainkig*. Budapest, Éghajlat, 2008. 229.

³⁶ Tóth Róbert: Könyvismertető. *Logisztikai trendek és legjobb gyakorlatok*, 6. (2020), 1. 3.

ból adódóan erősebb kohézióval rendelkeznek. Éppen ezért a magyar gazdaság kkv-szektorát szükséges minél több támogató és ösztönző intézkedéssel helyzetbe hozni, és új kiindulási alapra helyezni, különös tekintettel a válságban erősen érintett vállalkozásokra. A jelenlegi kihívás megoldásában kiemelten fontos tényező – a korábbi válságok tanulságait levonva:

- a foglalkoztatás,
- a fogyasztás,
- a hitelezés, valamint
- a beruházás megfelelő szintjének a fenntartása.

Ezek azok a sikertényezők, amelyek már bizonyítottak az elmúlt időszakban. Meggyőződésünk, hogy ezeken a területeken elindultak a kedvező irányú változások. Végezetül megjegyezzük, hogy a válságkezelés során a gazdasági döntéshozatal erőteljesen koncentrálódott a kormányzat kezében, ami a krízishelyzetben szükségszerű volt. Kiemeljük, hogy jelen válság is rávilágított – a diszkrecionális és a nem diszkrecionális eszközökön keresztül – az anticiklikus gazdaságpolitika jelentőségére. A következő hónapokban ugyanakkor kiemelt feladat lesz a gazdaság általános működésének visszaállítása, a befektetők esetleges aggodalmainak megszüntetése.

Fontos tanulság a koronavírus időszakából, hogy a hatékonyan működő állam és a gazdasági szereplők együttműködése – amelynek erős katalizátora a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara – nagyban erősíti Magyarországot ellenálló képességét.

„Nincs nagyobb vétség, mint semmit sem tenni,
mert azt hisszük, túl kevés, amit tehetünk.”

Zig Ziglar

Felhasznált irodalom

- Bernanke, Ben S.: *The Great Moderation*. Remarks by Governor Ben S. Bernanke. At the Meetings of the Eastern Economic Association. Washington, D. C., 2004.
- Csath Magdolna (szerk.): *Közgazdaságtan. Társadalom-gazdaságtan, makroökonómiai alapok*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2014.
- Deaton, Angus: *A nagy szökés. Egészség, gazdaság és az egyenlőtlenség gazdaságtana*. Budapest, Corvina, 2017.
- Domokos László: *Ellenőrzés – a fenntartható jó kormányzás eszköze*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019.
- Findrik Mária: Fogyasztási trendek és azok hatása a versenyképességre. In Gyenge Balázs – Kozma Tímea – Tóth Róbert (szerk.): *Folyamatmenedzsment kihívásai. Versenyképességi tényezők a 21. században*. Gödöllő, PerfActa, 2016. 51–72. <http://dx.doi.org/10.21407/folymen.2016.04>.
- Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet: *A GVI 2020. januári negyedéves konjunktúrafelvételek eredményei*. 2020. február 27. <http://bit.ly/3ptvi2J>
- Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet: *A hazai vállalkozások koronavírus gazdasági hatásaival kapcsolatos percepciói*. 2020. március 11. <http://bit.ly/36kSRmM>

- Hezam Leila Melinda – Pataki László – Tóth Róbert: A hazai kis- és középvállalkozások pénzügyi helyzetének controlling elemzése a növekedési stratégia tükrében. *Controller Info*, 5. (2017), 2. 48–54. <https://doi.org/10.24387/CI.2017.2.8>
- Járai Zsigmond – Fodor István – Parragh László: *Túl az idők jelein. A magyar gazdaság útja a rendszerváltástól napjainkig*. Budapest, Éghajlat, 2008.
- Katits Etelka: *Haladó vállalati (életciklus) pénzügyek. Pénzügyek változ(tat)ások idején*. Sopron, Soproni Egyetem Kiadó, 2017.
- Keynes, John Maynard: *General theory of employment, interest and money*. Cambridge, Harcourt, 1936.
- Kovács Árpád: Töredékek a versenyképességről, a fenntartható fejlődésről és a fenntartható jogállamról. In Lentner Csaba (szerk.): *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007. 225–243.
- Kornai János: *Gondolatok a kapitalizmusról*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011.
- Lámfalussy Sándor: *Pénzügyi válságok a fejlődő országokban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2008.
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: *A hazai vállalkozások üzleti környezetének elemzése*. Az MKIK szervezetének saját kutatása, tanulmánya. 2019.
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: *Gazdasági tájékoztató negyedik negyedév – 2019*. 2020. február 21. <https://bit.ly/3ablm7P>
- Mester Éva – Tóth Róbert – Túróczi Imre: A vállalatok stratégia-alkotására ható tényezők: a gazdasági növekedés, a társadalmi fejlődés, a fenntarthatóság és a versenyképesség. *Economica*, 9. (2018), 1. 39–48.
- Muraközy László: Összefonódó költségvetési kihívások a 21. század Európájában. *Közgazdasági Szemle*, 58. (2011), 7–8. 592–618.
- Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019.
- Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In: Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 21–103.
- Parragh László: A gazdaság és az állam együttműködése mint a fenntartható fejlődés eszköze. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 157–185.
- Patai Mihály – Parragh László – Lentner Csaba: *Magyarország a változó világban*. Budapest, Éghajlat, 2015.
- Reinhart, Carmen M. – Kenneth S. Rogoff: Growth in Time of Debt. *American Economic Review: Papers & Proceedings*, 100. (2010), 2. 573–578.
- Reinhart, Carmen M. – Kenneth S. Rogoff: *This time is different: Eight centuries of financial folly*. Princeton, Princeton University Press, 2011.
- Stock, James – Mark Watson: Has the business cycle changed and why? *NBER Macroeconomics Annual*, 17. (2002). 159–218.
- Szük Krisztina – Tóth Róbert: Interjú Dr. Kovács Árpáddal, a Magyar Költségvetési Tanács elnökével. *Magyar Kereskedelmi és Iparkamara*, 2020. január. <https://bit.ly/3ablm7P>
- Tóth Róbert: A magyarországi kis- és közepes vállalkozások regionális különbségei. In Csath Magdolna (szerk.): *Regionális versenyképességi tanulmányok*. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., 2016. 143–179.
- Tóth Róbert: *A vállalati pénzügyi stratégia kapcsolata a szervezeti pénzügyi kultúra tényezőivel*. Doktori (PhD) értekezés. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2020. <https://bit.ly/3reMKJ5>

- Tóth Róbert: Könyvismertető. *Logisztikai trendek és legjobb gyakorlatok*, 6. (2020), 1. 3. <https://doi.org/10.21405/logtrend.2020.6.1.3>
- Tóth Róbert – Gyurcsik Petronella – Túróczi Imre: A vállalati pénzügyi kultúra és innováció szerepe Magyarország versenyképességének javításában. *Polgári Szemle*, 15. (2019), 4–6. 392–404. <https://doi.org/10.24307/psz.2019.1226>

Ajánlott irodalom

- Botos Katalin – Botos József – Béres Dániel – Csernák József – Németh Erzsébet: Pénzügyi kultúra és kockázatvállalás a közép-alföldi háztartásokban. *Pénzügyi Szemle*, 57. (2012), 3. 291–309.
- Muraközy László: *Államok kora. Az európai modell*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012. 27–35.
- Parragh László: Figyelő – Konferencia. TOP 200. Budapest, 2019.